

TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ

A PTE TTK Földrajzi Intézet
Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének
valamint
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékének
elektronikus folyóirata



Tartalom

MÁTÉ ANDREA

Terroir és borrégió: új egységek az
agrár földrajzi vizsgálatokban 2

NAGYVÁRADI LÁSZLÓ - SZABÓ-KOVÁCS
BERNADETT

Tolna megye külterületi lakott
helyeinek szociálökonomiai vizsgálata és
tipizálása 9

GYENIZSE PÉTER - ELEKES TIBOR -
NAGYVÁRADI LÁSZLÓ - PIRKHOFFER
ERVIN

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló
természetföldrajzi adottságok
térinformatikai vizsgálata 21

GINZER MÓNIKA

Aubert A. (szerk.): A térségi turizmus-
kutatás módszerei és eredményei - rövid
tartalomismertetés 35

Hírek, információk 36

Főszerkesztő
LÁSZLÓ MÁRIA

Főszerkesztő-helyettes
PIRISI GÁBOR

Szerkesztőbizottság tagjai
PAP NORBERT (ELNÖK)
TRÓCSÁNYI ANDRÁS
SITÁNYI LÁSZLÓ
FRANCK GUÉRIT
SZABÓ-KOVÁCS BERNADETT

Lapszerkesztő
SZEBÉNYI ANITA

Szerkesztőség
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
Tel/Fax: 72/501-531
<http://balkancenter.ttk.pte.hu>
ISSN 1789 - 0578

Köszöntő

Kedves Olvasónk! A Területfejlesztés és Innováció című elektronikus folyóiratunk harmadik lapszámát tartja - ha csak virtuálisan is - a kezében. Ez alkalommal is három olyan tanulmányt gyűjtöttünk össze, amelyek a címben jelzett témák különböző aspektusait vizsgálják. Az első Máté Andrea munkája, amelyben a szerző a számos vidéki térség fejlődésében meghatározó borászati ágazat néhány kérdését járja körül, elsősorban persze azokat, amelyek a területiséggel függnek össze, és ezáltal közvetve a borrégiók versenyképességét szolgálják.

A második írás Tolna megye településeinek külterületeire kalauzol el minket Nagyváradi László és Szabó-Kovács Bernadett tollából, és egy olyan felmérés eredményeit ismerteti, amely egy fejlesztési program megalapozásaként készült el.

A harmadik tanulmány reményeink szerint sokak számára érdekes kirándulás lesz a térinformatika világába. Gyenizse Péter és szerzőtársai ebben, illetve a következő lapszámban megjelenő tanulmányukban arra tesznek kísérletet, hogy betekintést nyújtsanak azokba a lehetőségekbe, amelyeket a térinformatikai alkalmazások teremtenek a fejlesztői szféra számára.

Mint ahogy eddig mindig, most is felhívjuk a figyelmet arra, hogy nagy örömmel látunk a folyóirat profiljába illeszkedő tanulmányokat, elméleti vagy gyakorlati megközelítéseket egyaránt. A megjelentetni szándékozott anyagokat a szebenyi@gamma.ttk.ptt.hu vagy a pirisig@gamma.ttk.ptt.hu címre várjuk.

Kellemes olvasást és hasznos időtöltést kívánnak mindenkinek:

A szerkesztők

MÁTÉ ANDREA

Terroir és borrégió: új egységek az agrárföldrajzi vizsgálatokban

Bevezetés

A rendszerváltozás után a földrajztudomány egyik legelhanyagoltabb ága az agrárföldrajz lett, ráadásul ezen belül a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés vizsgálata különösen háttérbe szorult. Az elmúlt 20 évben annyira felgyorsult az agrárgazdaság átalakulása, hogy annak folyamatait még az agrárszakemberek is nehezen tudják követni. A magyar agráriumban óriási anomáliák alakultak ki, a kiváló természeti adottságok ellenére import élelmiszerek tömege nehezíti meg a hazai termelők talpon maradását. Az üzemszerkezet is rendkívül heterogén, a multinacionális cégektől az őstermelőig nagyon széles a skála, és folyamatosan változik. A túltermelés miatt egyre nehezebb (fizetőképes) piacot találni, valamint egyre alacsonyabbak a felvásárlási árak. Ebben a kaotikus, szétesett rendszerben agrárföldrajzi kutatásokat végezni igen nehéz, másrészt az agrárgazdaság összetettsége, és az egyes ágazatok specialitása miatt komplex természet- és társadalomföldrajzi ismereteket igényel. Az agrárföldrajz terén nagy hiányosságok mutatkoznak a vizsgálati módszerekben, valamint az egyes agrárágazatok időbeli és térbeli változásainak értékelésében, illetve az agrárjövőkép megalkotásában.

Ezek alapján kijelenthető, hogy az agrárföldrajznak megújulásra van szüksége. A szőlő- és borgazdaság rohamos átalakulása, új térkategóriák, a borrégió és a terroir megjelenése, értelmezése, vizsgálata elősegítheti a diszciplína-váltás folyamatát. Számos idegen (elsősorban francia) kifejezés jelent meg a hazai szőlő- és bortermelésben. Ezek magyar megfelelői még hiányoznak, illetve értelmezésük nem minden

esetben egyértelmű. Éppen ezért tartottam fontosnak a terroir kifejezés értelmezését is, hiszen egyre többen használják és gyakran maguk a borászok is különféle tartalmakkal magyarázzák. A regionalizálás időszakát éljük, éppen ezért összegzem azokat a régiókkal kapcsolatos ismereteket, amelyek segíthetik a borrégió értelmezését.

A terroir értelmezése, térfogalom és elemzési módszer

A földrajz különböző téregység-kategóriákat, például a régió, a környezet vagy a táj fogalmát alkalmazza, amelyek értelmezése a tudomány alrendszerének specialitásaihoz igazodik.

A *földrajzi táj* Marosi Sándor (1981) meghatározása szerint „a térnek olyan, a szomszédságtól többé-kevésbé elhatárolódó egysége, amely a természeti és - egyre inkább - antropogén folyamatok és törvényszerűségek kölcsönhatására egyéni sajátosságokkal rendelkezik. Bár arculata az élő szervezetek, az ember, a társadalom hatását is tükrözi, de térbeli alapja, határainak meghatározója a természeti tényezők összessége” (PROBÁLD F. 2001).

A *földrajzi környezetet* Pécsi Márton (1981) integrált rendszernek tekinti, amely „négy alrendszert foglal magába: a természeti környezetet, az átalakított természeti környezetet, a társadalmi-gazdasági, valamint a politikai-kulturális környezetet” (PROBÁLD F. 2001). Tóth József a földrajzi környezetet sajátos, új társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti tértípusként jellemzi (TÓTH J. 1997).

Avilág társadalmi, gazdasági átalakulásával, illetve ezzel párhuzamosan, a földrajztudomány fejlődésével a tértípusok értelmezése jelentős változáson ment át. Közös jellemzőjük, hogy komplex térkategóriák, amelyek eltérő hangsúllyal, de természeti és társadalomföldrajzi szempontokat is figyelembe vesznek, illetve a téregységhez igazodó vizsgálati módszerek kialakítását teszik szükségessé.

Ezen térkategóriák sorába illeszthető és az agrárföldrajzi vizsgálatokban meghonosításra vár a *terroir* kifejezés, amely a földrajztudomány szempontjából még értelmezésre szorul. A francia szőlészeti nyelvben a terroir kifejezésnek nagy jelentősége van. A magyar nyelvben ennek a fogalomnak azonban nincs tökéletes megfelelője, általában termőhelyként szokták fordítani. A magyar termőhely és a francia terroir szó viszont nem teljesen felelnek meg egymásnak, nem egymás szinonimái. A terroir tágabb, sokrétűbb jelentéssel bír, mint a termőhely, mivel nemcsak a legfontosabb természeti tényezőket (a talajszerkezetet, a terület fekvését, az éghajlatot) foglalja magába, hanem a kulturálisan és történelmileg hagyományos szőlőfajtákat, termelési módszereket és a bortermelő gazdát is. Tehát a terroir kifejezés több tényező: a talaj, a klíma, a bor, a borkultúra, a történelem és a vincellér közötti kapcsolat összessége és egymásra hatása (www.terroir-france.com, ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004, JOHNSON, H. – ROBINSON, J. 2002, CALLEC, C. 2002, SIMON, J. 2003, DOMINÉ, A. 2000). A termőhely adja meg egy meghatározott régióban vagy területen termelt bornak a helyi jellegzetességét, identitását. A termőhely fontos szerepet játszik a borban és a turizmusban egyaránt.

A terroir olyan komplex földrajzi térfogalom, amely természeti és társadalmi tényezőket és ezek egymásra hatását értékeli, tehát a szőlészet és borászat valamint a földrajz, az agrárföldrajz közös fogalmáról van. A terroir kifejezés komplexitása alkalmas arra, hogy a borvidékeket ennek szellemében vizsgáljuk, és értelmezzük a hasonlóságokat, valamint a különbségeket (MÁTÉ A. 2007c).

A borrégió fogalmának értelmezése

A rendszerváltozás után bekövetkező közigazgatási reformok és a regionális fejlesztéseket támogató Európai Unió forrásai ösztönzői voltak a magyarországi régiók kialakításának. Így a történeti-földrajzi régiótípusok mellett az elmúlt időszakban számos régiótípus jött létre, amelyek elindították a térségi gondolkodást és a regionális szemlélet kialakulását. Összegyűjtöttem a földrajzi régió mellett azokat a régiófogalmakat, amelyek segíthetnek értelmezni a borrégió fogalmát.

A szakirodalom a régiót sokféleképpen definiálja. Tóth József funkcionális térfelosztási rendszerében a *földrajzi régió* objektív tényezők és funkciók alapján, alulról szerveződő téregység. A régiók kialakulásának ez a természetes útja, amelyet nemcsak a földrajzi-gazdasági egység, hanem a közös múlt, a hagyományok és a regionális identitás jellemez (TÓTH J. – PAP N. 2002). A tartós együttlét, a hagyományok, a kialakult közös értékrend is összetartja az egy régióban élőket, és az is igaznak látszik, hogy a régió vonzáskörzetekből, mint építőkövekből formálódik. Tehát a geográfia csak bizonyos feltételek teljesülése esetén tekint egy meghatározott földrajzi egységet régiónak, ha:

- alapja a történelmi múltban kiformalódott közösség,
- természeti egységet képez, természetes határokkal válik el a szomszédos régióktól,
- gazdasági egységként is működik,
- lakóiban kialakult a belső összetartás, amelyet a történelmi hagyományok táplálnak (TÓTH J. 2004).

A kulturális jellemvonások területi koncentrációja területi típusok meghatározására ad lehetőséget. A *kultúrrégió* olyan területi egység, amelynek társadalmi egy vagy több jellemző alapján összetartozik (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002, HAGGETT, P. 2006). A kultúrrégió típusai:

- Formális kultúrrégió: olyan területi egység, amelynek lakosai bizonyos kulturális ismérvek alapján közös jellemvonásokkal rendelkeznek. Ilyen jellemző lehet pl. a mezőgazdasági kultúra. Sajátossága, hogy nem rendelkezik éles határokkal.
- Funkcionális kultúrrégió: általában társadalmi, politikai, gazdasági funkció mentén szerveződik. Jellemzője, hogy heterogén, viszont élesen körülhatárolható központtal rendelkezik.
- Perceptuális, felfogásbéli kultúrrégió: nehezen definiálható tradíciója van, konkrét határokkal nem rendelkezik, csak az emberek felfogásában élő kultúrrégióról van szó (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002).

A regionális területi politika alapjait az 1996. évi XXI. törvény teremtette meg, amely szerint a régió: „*tervezési-statisztikai és fejlesztési célokat szolgáló egy vagy több megyére (a fővárosra) kiterjedő, az érintett megyék közigazgatási határával lehatárolt társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területfejlesztési egység*”. A Európai Unióban kialakított NUTS rendszer szintjeinek figyelembevételével a 35/1998. (III.20.) OGY határozat hét statisztikai tervezési régiót nevesített, amelyek a NUTS 2 szintnek feleltethetők meg (AUBERT A. 2001, 2005).



1. ábra. Magyarország kilenc turisztikai régiója

A közigazgatásban, területfejlesztésben megjelenő régió szubjektív, felülről meghatározott, akaratlagos képződmény. A megyehatárok mentén kialakított „tervezési-statisztikai régiók” nem illeszkednek a funkcionális kapcsolatrendszerekhez, a valódi vonzaskörzetek határaihoz (TÓTH J. – PAP N. 2002, TÓTH J. [szerk.] 2002, TÓTH J. 2004).

A kormány 1007/1998. határozata alapján kilenc *turisztikai régiót* alakítottak ki és a hozzájuk kapcsolódó Regionális Idegenforgalmi Bizottságokat. A turisztikai régiók határai részben már túllépik a megyehatárok merev vonalait, és megjelennek az idegenforgalmi vonzaskörzetek mentén kijelölt térségek az ágazat hatékonyabb fejlesztése érdekében (1. ábra).

A turisztikai régiók és a statisztikai-tervezési régiók közötti területi különbségek azonban nehézséget okoznak a fejlesztések összehangolásában. Napjainkra a turisztikai régiók a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok (RIB) és a Regionális Marketing Igazgatóságok (RMI) működési területévé szűkültek, míg a turizmusfejlesztés kérdése és forrása inkább a tervezési-statisztikai régiók hatáskörébe kerültek (MÁTÉ A. 2007c).

A *borrégiók* megszervezésének gondolatát a hazai szőlész-borász ágazat termelte ki azáltal, hogy a mai napig keresik a piaci kihívásokra a megfelelő válaszokat. Míg Franciaországban 890000 ha szőlőterületen 10 borvidék, Németországban 102000 ha szőlőterületen 13 borvidék osztozik, addig Magyarországon 83000 ha-on 22 borvidék található (KRAUTSTOFFL, A. – THURNER, M. 2006). Tehát az ágazat elaprózott termelői és feldolgozó kapacitására, valamint a kis területű borvidékek problémájának áthidalására jelenthet megoldást a borrégiók kialakítása. A jól megfogalmazott és meghatározott keretek között működtetett borrégiók kellő marketingerőt adhatnak a kistermelők piacra jutásához, valamint elősegíthetik a pinceszövetkezetek kialakítását, amelyek ez esetben a borvidékek határain is átnyúlhatnak. A borrégió megnevezés alkalmas lehet arra, hogy a nagyobb földrajzi egységhez tartozó borászatok kedvezőbb megítélésben részesüljenek és termelésük hatékonyabbá váljon (MÁTÉ A. 2007c).

A borrégió kérdésköre a 2004. évi XVIII. törvényben jelent meg először, amelynek kialakítását a borvidékek által kezdeményezett, tehát alulról kiinduló szerveződésnek szorgalmazta:

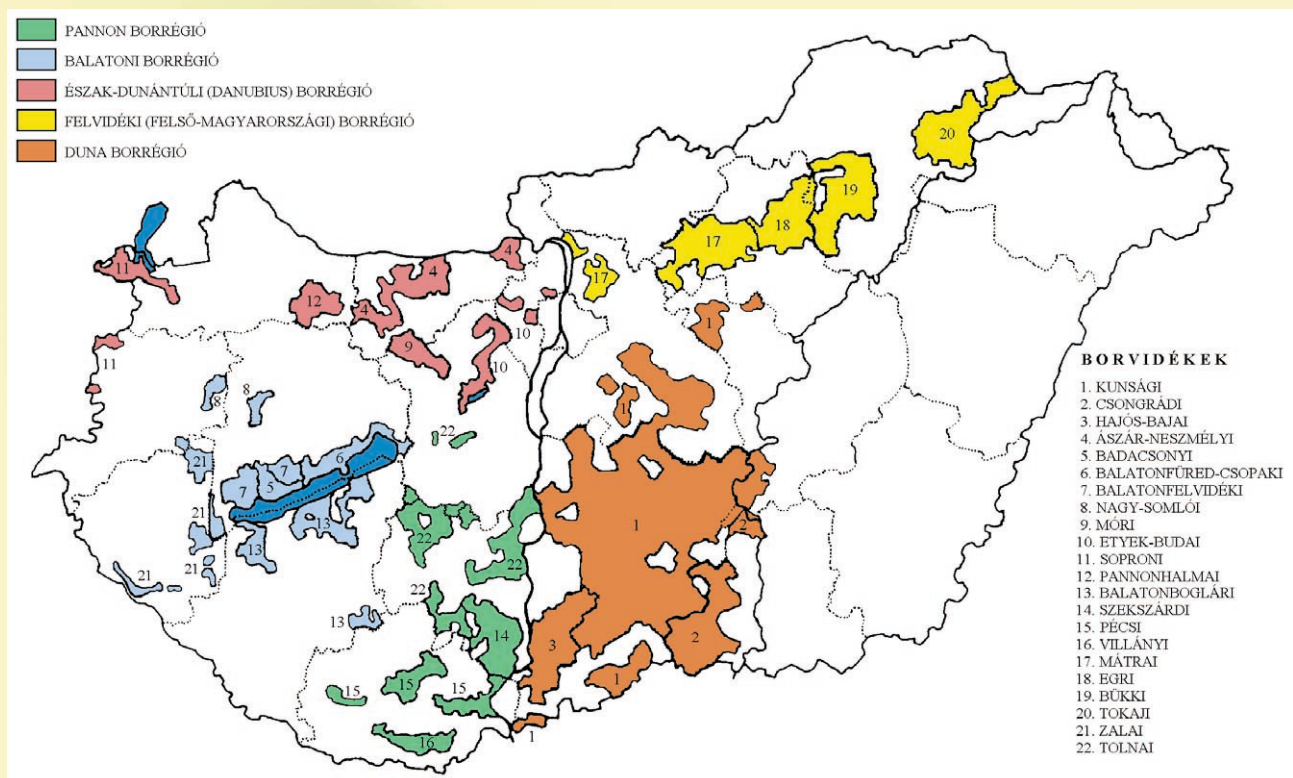
„*Borvidéki régió*: meghatározott termőhely, a hasonló természeti adottságokkal és hagyományokkal rendelkező, vagy egymással földrajzilag egységet képező, illetve szomszédos borvidékek társulása, amelynek területéről – a borvidéki régió szabályzatáról szóló rendelet alapján – meghatározott termőhelyről származó minőségi bor hozható forgalomba. A borvidéki régió szabályzatát az érdekelt borvidékek együttes kezdeményezésre a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter rendelettel adja ki.” (pl. a Duna Borvidéki Régió szabályzatában a borászati termék jelölésénél a „Duna Borrégió” kifejezést használják.)

Borrégió kezdeményezések Magyarországon

A borvidéki borrégiók kialakítása jelenleg is zajlik, és komoly vitákat vált ki a borász szakma berkein belül a területi lehatárolás és a megnevezés tekintetében. 2006-ra két borrégió, a *Duna Borrégió* (10/2006. (II.3.) FVM rendelet) és a *Balaton Borrégió* (62/2006. (IX.7.) FVM rendelet) szabályzata készült el, és jelent meg FVM rendelet formájában. Ezek alapján a három alföldi borvidék (Kunsági, Csongrádi, Hajós-Bajai) a Duna Borrégiót, a Balaton környéki borvidékek (Badacsonyi, Balatonfelvidéki, Balatonfüredi-Csupaki, Balatonboglári) kiegészülve a Zalai és a Nagy-Somló borvidékkel alkotják a Balaton Borrégiót (2. ábra). A Duna Borrégió megnevezés elsősorban marketing célokat szolgál, hiszen az „Alföldi” és a „Duna-Tisza” kifejezés jobban tükrözné a valóságot, azonban ez utóbbiakhoz negatív asszociációt társítunk. A „Duna” elnevezéshez pozitív élményeket kapcsolunk és az európai piacon is jól értelmezhető. A Balaton Borrégió megnevezés viszonylag jól összefoglalja a tó környéki szőlőtermő vidékeket, bár a Zalai Borvidék Mura menti körzete távol esik ettől a területtől. A Balaton Borrégióknak azonban több problémával kell megküzdenie. Az egyik, hogy a vízparti üdülés jelenleg háttérbe szorítja a balatoni borturizmust, és

csak kiegészítő termékként tud a piacon megjeleni. A másik, hogy a borpiacon az elmúlt néhány évben megjelent „Balaton” középkategóriás bormárka megnevezíti a Balaton Borrégiós borok értelmezését, illetve kilépésüket a prémium szegmensbe.

A Dél-Dunántúlon az előbbiekből kimaradt négy borvidék (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi) tervezi a *Pannon Borrégió* létrehozását (2. ábra). A Pannon Borrégió Egyesület, mint civil szerveződés már 2003-ban létrejött (a Szekszárdi, a Tolnai, a Villányi és a Pécsi borvidék és borútjaik részvételével), ezzel megelőzték a törvényi szabályozást, és időben levédtek a „Pannon” megnevezést. A Pannon Borrégió Egyesület pénzügyi és humán erőforrás hiánya miatt a mai napig nem készült el a borvidékek közös kezdeményezésén alapuló borvidéki borrégió szabályzat, amely borpiaci, borértékesítési és jogszabályi szempontból is hivatalossá tenné a működését. Steitz János, a Tolnai borút elnökének 2005-ben bekövetkezett váratlan halála nagymértékben hozzájárult a folyamatok lelassulásához (MÁTÉ A. 2002, 2007a, 2007b, 2007c).



2. ábra. Magyarország borvidékei és tervezett borrégiói 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)

Nehéz helyzetben vannak az *Észak-Dunántúli borvidékek*, hiszen már nem tudnak élni a „Pannon” vagy a „Duna” kifejezés marketing erejével, pedig a névhasználatra jogosultak lennének. Másrészt a „Danubius” kifejezés a Duna latin megfelelője, így a piacon ugyanazzal a megnevezéssel két különböző borrégió értékesítené borait.

Az *Észak-Magyarországi borvidékek* szintén az útkeresés fázisában vannak. A „Felvidéki” és „Felső-Magyarország” kifejezések a történelmi Magyarországhoz kapcsolódó fogalmak, így nem szerencsés a Mátrai, Egri és Bükk-i esetleg Tokaji borvidék térségére alkalmazni. A Tokaji borvidék esetében - különleges termékei és nemzetközi elismertsége miatt - felvetődik a kérdés, hogy csatlakozzon-e a borrégióhoz, hiszen borkaraktere teljesen elkülönül az összes többi magyar borvidékétől, valamint a magyar bortörvény már megteremtette a Tokaji borkülönlegességek eredetvédelmét.

1. táblázat. Az agrárföldrajz és borrégió-vizsgálat közötti kapcsolat (szerk. MÁTÉ A.)

	Agrárföldrajz	Borrégió kutatás agrárföldrajza
Módszerek	- leíró jellegű - statisztikai adatok bemutatása	- ágazatspecifikus elemzés - idegenforgalmi földrajz és szociálgeográfia módszereinek beépítése - empirikus vizsgálatok - interjúk - kérdőíves felmérés
Humán-erőforrás	- agrárfoglalkoztatás mennyiségi változása - agrárnépesség alulreprezentált vizsgálata	- agrárfoglalkoztatás minőségi változása - borász tudása, ízlése, egyéni felkészültsége, szenvedélye a bor iránt - érzelmi kapcsolat - foglalkoztatási anomáliák (idény, fekete munka) - kulturális gyökerek - népességmegtartó erő
Ágazati erőforrások, eszközök	- mezőgazdasági területek adottságai - termőkörzetek leírása - termésmennyiség - termésátlag - technológia leírása - üzemszerkezet - tulajdonviszonyok - értékesítés - export - import - támogatások rendszere	- terroir /termőhely értékelése - változás okainak feltárása - szőlőfajták kiválasztása - bor minősége - terméskorlátozás - hagyományos és modern technológia arányának kialakítása - családi gazdaságok sikerei - gazdasági modellek - bormarketing (értékesítés csatornái, módszerei, fogyasztási szokások, ár/érték arány)
Kiegészítő tevékenység		- borturizmus jelentősége - gasztronómia - szállásadás - kiegészítő szolgáltatások (rendezvények, aktivitás)
Intézmény-rendszer, terület-fejlesztés	- EU szabályozás - EU borreform törekvés - FVM rendeletek, törvények - agrár- és vidékfejlesztési stratégia	- civil szervezetek szerepe - borrégió szervezeti kiépítése - regionális fejlesztési elképzelések - nemzetközi együttműködés - bor- és turizmusfejlesztési stratégia

Az eredmények összefoglalása

A mezőgazdaság stratégiai fontosságú ágazat, még akkor is, ha a foglalkoztatásban és a GDP termelésében betöltött szerepe csökken. Éppen ezért az agrárgazdaságban végbement változások nyomán követésére és értékelésére óriási szükség van. Véleményem szerint az *agrárföldrajz megújulására* van szükség, hogy az elmúlt két évtizedben rendkívül elhanyagolt szakterület ismét a méltó helyére kerüljön. Ehhez a vizsgálati módszerek bővítésére, újszerűségére is szükség van. A leíró jellegű vizsgálatokat, ágazatspecifikus elemzésekkel, empirikus vizsgálatokkal, valamint az idegenforgalmi földrajz és szociálgeográfia módszereivel kell kiegészíteni. Az agrárföldrajzi vizsgálatok jövője szempontjából kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy szoros kapcsolat alakuljon ki a turizmusföldrajzzal (1. táblázat) (MÁTÉ A. 2007c).

Véleményem szerint szükséges, hogy az agrargeográfia értelmezze és alkalmazza a *terroir* (termőhely) kifejezést, mint komplex földrajzi térkategóriát, valamint használja a hozzá kapcsoló elemzési módszert, így a szőlő- és borkortermelés természeti alapja mellett a történeti, társadalmi, gazdasági, turisztikai hátterének vizsgálatára is sor kerül. Az agrárföldrajznak figyelemmel kell kísérnie a borrégiók szerveződését, működési tapasztalatait. Ehhez szükség van a borrégió fogalmának értelmezésére, amely rendkívül összetett feladat. A földrajzi szempontok figyelembevételével a *borrégió fogalmát* a következőképpen értelmezem (MÁTÉ A. 2007c):

- A *földrajzi régió* ismérveinek figyelembevételével jelenleg nem lehet földrajzi régióként definiálni, mivel nem képez természeti egységet, nincsenek természetes határvonalai, amellyel elkülönül a szomszédos régióktól. A történelmi múltban kiformalódott közösségének – bár vannak közös jellemvonásai, és mint téregység alulról szerveződik – hiányzik a régiós identitástudata.
- A 2004. évi XVIII. törvény alapján megfogalmazott borvidéki borrégió *agrárregióként* fogható fel, vagyis olyan gazdasági körzet, amely a szőlő-bor ágazat gazdasági kapcsolatrendszerét foglalja magába, azonban a földrajztudományban pusztán ágazati alapon nem értelmezhető a régió. A borrégió jelentősége jelenleg a marketingben mutatkozik meg.
- Úgy vélem, hogy a borrégiót *formális kultúrregióként* lehet megfogalmazni, amely sajátos természeti, agrár és borkulturális jegyek ötvözetével rendelkező kisebb területi egység, amelynek határai nehezen meghatározhatók és nem rendelkezik központtal.

A borrégiót véleményem szerint nem szabad egy-egy szűk ágazat régiójaként értelmezni (csak borászati régió vagy csak turisztikai régió), helyette inkább a *klaszter szemléletnek* kell érvényesülnie. Vagyis a borrégió sikeréhez a primer (szőlészet), a szekunder (borászat, borászati segédeszközyártás), a tercier (turizmus, vendéglátás) és a quaterner (felsőoktatás, szőlészeti-borászati kutatóintézetek) szektorok együttműködésére van szükség. A klaszter jellegű együttműködések az Európai Unió és a hazai fejlesztési tervek is ösztönzik.

Irodalom

- AUBERT A. 2001: A turizmus és a területfejlesztés stratégiai kapcsolata Magyarországon. Turizmus Bulletin 5. (1) pp. 29-35.
- AUBERT A. 2005: Turisztikai erőforrások kihasználása a terület- és településfejlesztésben. In: PAP N. (szerk.): Terület- és településfejlesztés Tolna megyében. Babits Kiadó, Szekszárd, pp. 333-363.

- CALLEC, C. 2002: Borenciklopédia. GABO Könyvkiadó, Budapest, 319 p.
- DOMINÉ, A. 2000: Wein. Könemann. Köln, pp. 10-161., pp. 716-727.
- HAGGETT, P. 2006: Geográfia. Globális szintézis. TYPOTEX, Budapest, pp. 3-30., pp. 146-153., pp. 204-230., pp. 283-292. pp. 705-710.
- JOHNSON, H. – ROBINSON, J. 2002: A világ boratlasza. Park Könyvkiadó, Budapest, 352 p.
- KRAUTSTOFFL, A. – THURNER, M. 2006: Dokumentation österreichischer Wein 2006. Österreichische Weinmarketingservice GmbH, Wien, 252 p.
- MÁTÉ A. 2002: Segédanyagok a Dél-Dunántúli Régió borvidékeinek gazdaságföldrajzi vizsgálatához. Data Geographica 8. pp. 22-29.
- MÁTÉ A. 2007a: A „Pannon borrégió” borútjainak összehasonlító értékelése. Modern Geográfia (4) pp. 1-15.
- MÁTÉ, A. 2007b: The situation of wine tourism in Tolna County. In: PAP, N. (ed.): Tolna - a rural area in Central-Europe. Regional and local development in Tolna County, Hungary. Lomart Publisher, Pécs, pp. 123-132.
- MÁTÉ A. 2007c: A „Pannon borrégió” agrárföldrajzi és borturisztikai értékelése. PhD disszertáció, PTE TTK FI, Pécs, 246 p.
- PROBÁLD F. 2001: Tájföldrajz, regionális földrajz: a hídépítés szükségessége. Földrajzi Konferencia, Szeged 2001. pp. 1-6.
- ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004: Terra Benedicta. Áldott föld. AKÓ Kiadó, Budapest, 271 p.
- SIMON, J. 2003: A borokról. GABO Könyvkiadó, Budapest, 224 p.
- TÓTH J. 1997: Földrajztudomány: egy régi-új diszciplína. Tudományos Dialóg 1, pp. 22-27.
- TÓTH J. (szerk.) 2002: Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 484 p.
- TÓTH J. – PAP N. 2002: Rajon és régióelméletek. In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 287-304.
- TÓTH J. 2004: Kell nekünk régió? Iskolakultúra, XIV. évfolyam, 11. szám, pp. 48-68.
- TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002: A magyarság kulturális földrajza II. Pannonia Tankönyvek, Pécs, pp. 7-46.

Tolna megye külterületi lakott helyeinek szociálökonomiai vizsgálata és tipizálása

Bevezetés

A külterületek, külterületi lakott helyek kialakulása és nagyobb arányú elterjedése Magyarországon az alföldi tanyarendszer megjelenésétől, tér- és számbeli kiteljesedésétől követhető jól nyomon. A külterületek vizsgálata, bemutatása a geográfiai kutatások látómezejébe került. Napjainkban ennek különös aktualitást ad a vidéki települések infrastrukturális fejlődése, és ennek nem várt mellékhatása: mivel a növekvő közüzemi díjak fizetése megnehezítette a munkanélküliséggel küszködő lakosság megélhetését. Így Tolna megyében, elsősorban a nagy külterülettel és mezőgazdasági funkcióval rendelkező települések környékén megindult a migráció az egykori tanyák alacsony komfortfokozatú házaiba.

Jelen tanulmány a „Külterületi lakott helyek helyzete és fejlesztési problémái Tolna megyében” c. 2004-es kutatás felmérései alapján készült. A felmérésre a Tolna Megyei Önkormányzat megbízásából került sor, a kutatócsoport vezetője Dr. Pap Norbert, tagjai a szerzőkön kívül Dr. Trócsányi András és Nagy Árpád voltak. A kutatás rávilágított arra, hogy az országos folyamatokkal (BECSEI J. 1978) megegyező volt Tolna megye külterületi lakott helyeinek fejlődési pályája.

Empirikus módszerekkel feltárássra kerültek a külterületi lakott helyek jellegzetességei a vizsgált megyében. A kutatás célja a helyi sajátosságok feltérképezése, elemzése és a kapott eredmények alapján a külterületek beavatkozási területek szerinti bontása, illetve tipizálása volt.

A területfejlesztési szempontú értékelés, mely elsősorban statisztikai adatok és lakossági interjúk alapján készült, a geoökológiai és szociálökonomiai tényezők által meghatározott sajátosságokat mutatja be. Az elsorvadás vagy a fejlődés lehetőségeit elemzi, értékeli, valamint a külterületi lakott helyek kategóriáinak modellként történő alkalmazását ajánlja.

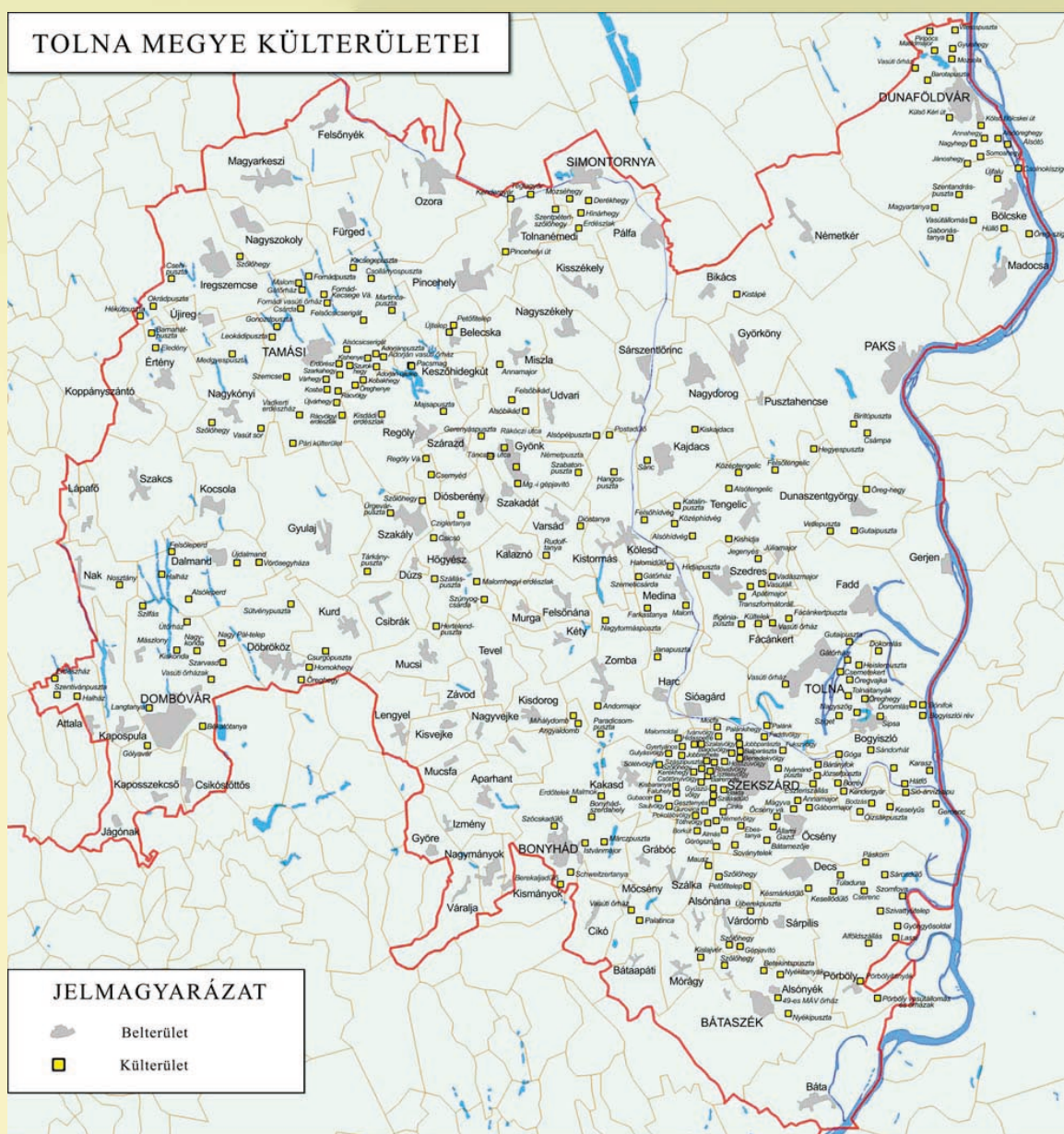
Vizsgálati szempontok

Földrajzi szempontok szerint történő kiválasztás (Lóczy D. 1989)

- síkvidéki (alföldi, ártéri)
- dombvidéki (völgyi, lejtőre vagy dombhátra települt)
- közlekedési útvonalakhoz viszonyított helyzet (közigazgatási központtól, belterülettől, megyehatártól, illetve településtől való távolság, funkcionális és infrastrukturális fejlettség.
- talajadottságok
- éghajlati adottságok (mezoklíma)

Népesség- és lakóegység száma szerint történő csoportosítás

- nagy népesség - sok lakóház
- nagy népesség - kevés lakóház
- kis népesség
- népesség nélküli
- népesség nélküli- sok épület (üdülőkörzet)



1. ábra. Tolna megye külterületei (szerk.: Kovács G. 2004)

Geoökológiai és szociálökonómiai tényezők

Az ökológiai adottságok értékelésénél szelekciót kell végezni ahhoz, hogy a célkitűzésnek megfelelő tipizálás helyes eredményt adjon. A szociálökonómiai tényezők megismerését nagyban segítette a primer adatbázis, a lakossági interjú.

Szinte kivétel nélkül az uradalmi birtok mezőgazdasági tevékenységét kiszolgáló feladatainak ellátására telepítettek ki cselédséget a szántóföldi területekre. A növénytermesztés mellett állattenyésztés és kisebb mértékben erdőgazdálkodás, mesterséges tavakban pedig haltenyésztés volt a cél.

A fennmaradt külterületeken a szocialista mezőgazdasági termelés állami gazdaságaiban, termelő szövetkezeteiben folyt tovább a munka. A pusztákon ma található infrastruktúra (víz, villany, betonút)

ennek elhasználódott maradványa. Ez magyarázza a feltűnően sok szilárdburkolatú – bár nagyon rossz állapotú – út meglétét. A külterületek akár közel (néhány száz méterre), akár távol (több kilométerre) helyezkednek is el a közigazgatási központjuktól, mind zsákutcás jellegűek. Fejlesztésük jelentős akadálya az átmenő forgalom hiánya, bár néhány funkció (fogytékosokat foglalkoztató szociális intézetek) esetében ez előnyként említhető (Paradicsompusztá, Majsapusztá). Az említett betonutak csak az egykori pusztán épült uradalmi kastélyhoz, kúriához, később gépjavítóhoz, és ha volt, az istállókhöz vezettek. Így a lakóházak között ma is gyakran található földes út, mely sok esetben lehetetlenné teszi, hogy pl. a mentőautók stb. megközelítsék az épületeket.

Mivel a főközlekedési utak (6-os, 61-es, 65-ös, 56-os stb.) a külterületek 12%-át érintik, a tömegközlekedés kiépítése elősegítette ezek fennmaradását (Csámpa, Bonyhádszerdahely, Alsóleperd, Rácvölgy). Külterületi útépités kivétel nélkül magáncélból történt, pl. ahol a – gyakran külföldi tulajdonba került – felújított kúria épülete idegenforgalmi funkciót kapott (Palatinca, Bányafok, Iphigénia pusztá-Szedres).

A mezőgazdasági funkció napjainkra csökkenő tendenciát mutat. Pontosabban, a külterületeken élők be nem jelentett idénymunkát végeznek napszámosként, mely tevékenység azonban nagyon ritkán kötődik a lakóhelyhez. Jelentős számú külterületi lakosságot a mezőgazdasági vállalkozók (Szedres – dinnyetermesztés, Tolna – almatermesztés stb.) foglalkoztatnak.

A nagy külterülettel rendelkező települések környékén található puszták (Alsóhídvég, Hídja stb.) lakói mind napszámosként dolgoznak. Érdekes jelenség itt a külterületi lakosság számának növekedése és fiatal korösszetétele, mely a falvakból való kiköltözés eredménye. Ennek oka a külterületen olcsón megvásárolható, illetve elfoglalható, üresen álló épületek bősége és alacsony rezsiköltsége. Kialakult a cselédség „önként”, társadalmi kényszerből vállalt formája.

A mezőgazdasági funkció, mint meghatározó tényező tehát jórészt elvált a pusztáktól. Az ott élők nem rendelkeznek jelentős földtulajdonnal, meglepő módon a külterületeket körülvevő hatalmas földek általában más tulajdonába tartoznak.

Az **ipar**, mint telepítő tényező is megjelenik a külterületeken, de az iparban foglalkoztatott helyi lakosok száma jelentéktelen, főként fémipari, faipari és gépjavító tevékenységhez kapcsolódik.

Az idetelepülők főként a főközlekedési utak mellett fekvő pusztákon vásároltak területet, néha felhasználva az egykori gazdaságok épületeit. Kivételt képez néhány, főként külföldi tulajdonban lévő ipari üzem (Várdomb-Gépjavító), ahol a Németországból hozott alapanyagból külföldre szállított készterméket állítanak elő. A szakképzett munkaerő a közeli városokból jön. A vállalkozó több esetben a külterület lakóépületeinek is tulajdonosa, így a lakosság bérlőként még inkább kiszolgáltatott. Egyre jellemzőbb, hogy kis- és középvállalkozások alakítják ki telephelyeiket az egykori puszták épületeit felhasználva, illetve új beruházásként nagyvállalkozók (Pápahús) közműfejlesztéseket (út, világítás), valamint építkezéseket (irodaépületeket) hajtanak végre (Ürgevárpusztá-Szakály).

Telepítő tényező az olcsó ingatlan, alacsony helyi adók és helyi ásványkincs (Szentivánpusztá-Attala ásványvíz palackozó - itt már több lakóházat megvásároltak németek, amit a helyi munkanélküliek tartanak karban alkalmi munkával). Az infrastrukturális fejlesztés legtöbbször nem érinti a külterületen lakókat, legfeljebb az utat használják, mely a lakóházak között természetesen nem került kiépítésre.

Kereskedelmi funkció nem létezik a vizsgált területen, még kis magánvállalkozás formájában sem. Kevés helyen (4%) korábban működött vegyesbolt vagy kocsmá, de ma csak a belterületeken találhatunk (Palánk, Palatinca stb.) kisboltot.

Oktatási funkció egyetlen helyen van jelen: a már Szekszárdhoz csatolt Palánkon, ahol mezőgazdasági szakközépiskola működik a Sió partján.

Az **idegenforgalmi funkció** a külterületek alacsony százalékánál figyelhető meg. Akizárólag magánkézben lévő uradalmi központok épületei gyakran panzióként üzemelnek. Vadász- és lovasturizmus a jellemző tevékenységi kör, mely a térség fejlesztésének legjobb lehetősége. Erre egyetlen ígéretes példát láttunk

az egykori Bezerédj birtokközpontban, Hídjapusztán. A területre tervezett komplex turisztikai vonatkozású állami beruházás pénzhiány miatt egyelőre áll.

Rekreációs funkció a külterületek azon részénél jelenik meg, ahol a természeti környezet átalakítása nem, vagy kismértékben történt meg. Sok külterület alakult át a pihenést, kikapcsolódást szolgáló hétvégi ház övezetté - szőlővel, gyümölcsösökkel kiegészülve. Ez főként Szekszárd, Simontornya és Tamási környékén, valamint a természetvédelmi területeken található nagyszámú külterületre jellemző. Állandó lakosságuk szinte nincs, a városi nyugdíjasok azonban a nyári félévet kint töltik. Irigylenni való Palatinca példája, ahol külföldiek felvásárolták a rossz állapotú, de annál szebb kilátással rendelkező útifalu jellegű külterület épületeit. Önerőből utat is építettek, így nem csoda, hogy a pusztából Bonyhád és Mőcsény üdülőfaluja lett.

Tájvédelmi funkció az árterek, természetvédelmi területek közelében található pusztákra korlátozódik.

A Duna-Dráva Nemzeti Park Tolna megyéhez tartozó része sok lehetőséget ad új védett területek kialakítására, kijelölésére. A puszták területe, az egykori uradalmi erdők, mesterséges tavak, gyepek napjainkra felértékelődtek.

Az olcsóbb élet, mint a külterületek egyik legfontosabb mai funkciója. Több olyan pályakezdő fiatal családdal találkoztunk, akik csak külterületen tudtak otthont vásárolni, ők is elsősorban az autóbusszal közlekedéssel jobban ellátott külterületeket választották.

Az alacsony ingatlanárak mellett a csendes és békés környezet sem elegendő a lakosság megtartásához. A külterület fejlesztése háttérbe szorul az anyatelepülés mögött, elősegítve a további elvándorlást, amit csak a településrész önállósodása akadályozhatna meg. Több helyen vannak elképzelések, sőt lépéseket is tettek részönkormányzat létrehozására (Alsóleperd-Dalmand, Fornád-Tamási).

Népesség

A hagyományos puszták lakosságára jellemző idős korú lakossággal ellentétben napjainkban a külterületeken inkább fiatalok laknak sok gyermekkel. Az egykori gazdaságok leromlott épületeiben jellemzően alacsony képzettségű, főként mezőgazdasági nyugdíjasok élnek. Meglepően alacsony a cigányság aránya. Jellemzőek a többségében egyedül élő nők, akik önellátásra rendezkedtek be. Az alacsony iskolázottság mellett a változó, de inkább alacsony fokú szakképzettség a jellemző.

A Kapos-völgy pusztáin élők között sok a MÁV kényszernyugdíjas (Szarvasd, Szilfás, Csurgópuszta). A kisebb lélekszámú pusztákon jellemző a rokoni kapcsolat. Húsz fő alatti népességnél szinte mindenki rokon: gyakran szülők, gyerekek, testvérek alkotják az egész lakónépességet. Unikális az egyszemélyes külterület (Dombóvár-Gólyavár).

Foglalkoztatottság

A külterületi lakosság legnagyobb hányada nyugdíjas, ennél kisebb arányú a jellemzően kevés aktív korú munkanélküli. A munkaviszonyban állók a környező városokban dolgoznak, legjelentősebb az időnyomunka illetve a napszám. Nehéz a munkavállalás a megyeszékhelyen is, ugyanis a kínálkozó munkahelyek nem szívesen látják a pusztákról bejárókat (pl. a Szekszárd melletti Józsefpuszta).

Jelentős foglalkoztatottság csak az említett, fogyatékosokat ápoló intézetekben, otthonokban van, ahol akár 50-100 fő alkalmazott tevékenykedik. A dolgozók azonban nem a pusztán lakók közül kerülnek ki, annál is inkább, mert az intézeten kívül nincs állandó lakossága a kastély körüli egykori cselédlakásoknak. A közlekedési nehézségek főként télen jelentkeznek, hiszen a külterületeken nincs hóeltakarítás, hátrányos helyzetbe hozva a dolgozni szándékozókat. Sokan önellátásra rendezkednek be, amennyire ez lehetséges.

A munkavállaláshoz hasonlóan az iskoláztatás is komoly erőfeszítést kíván a külterületen lakóktól. Az általános iskolákba történő bejárást legtöbbször a rossz közlekedési feltételek nehezítik. Külön kihívás, ha egy külterületen élő család a közeli város középiskolájába járattja gyermekét, igaz, ez csak kevés városkörnyéki pusztán figyelhető meg.

Infrastruktúra

Örökölt leromlott úthálózat jellemzi a Tolna megyei puszták területét. Vezetékes víz kevés helyen van, az egykori helyi vízbázis vize ihatatlan, elsősorban az elrozsdásodott vezetékek miatt. A puszták 10%-án kútvízet fogyasztanak, és ebből adódóan a lakóházakban nincs vezetékes víz. A kiépített ivóvízvezeték ellenére sincs mindenhol fürdőszoba. Villany sem mindenütt található, és sok helyen a ki nem egyenlített számlák miatt kikapcsolták a lakásokat a hálózathoz.

Hűtőszekrény, mosógép és televízió a külterületi lakások több mint felében megtalálható. Gázvezeték elvétve van, szennyvízvezeték sehol nincsen. A fűtést főként fával, ritkán szénrel oldják meg. A szennyvizet a talajba mélyített, legtöbbször szigetelés nélküli ülepítőkbe vezetik. Kivételt képez az intézetek, panziók egyéni tisztítóval ellátott szennyvízrendszere.

Aszemétszállítás a külterületek 20%-ánál megoldott, pontosabban a nagyobb lakosságszámú helyeken van heti rendszerességgel történő szállítás. Legtöbb helyen kukás és zsákos gyűjtés történik. A kisebb lélekszámú pusztákon konténerek kihelyezése és kétheti, vagy havi ürítése működik. Szelektív hulladékgyűjtés nem kivitelezhető, mert az éghető szeméttel is fűtenek. Illegális szemétlerakó meglepően kevés található, azt is inkább a környékbeli vállalkozások produkálják (mezőgazdasági fóliák, építési törmelék stb.). A postai szolgáltatás napi rendszerességgel majdnem mindenütt megoldott.

A lakosság leginkább az utak, a járdák és a közvilágítás javítását várna el az illetékes önkormányzattól, de fejlesztésekre csak a szemétszállításban láttunk példát.

Külterület-típusok

Nem lakott, elhalt külterületek (0)

A társadalmi-gazdasági szerkezetváltás és a tulajdonviszonyok megváltozása következtében ezen külterületek spontán elnéptelenedtek. Az elvándorlás nem egyidőben történt, hanem a külterület funkciójából adódóan fokozatosan néptelenedtek el a puszták. A mezőgazdasági funkció megszűnését követően, a teljes elnéptelenedése előtt általában lakóhelyként szolgált a külterület.



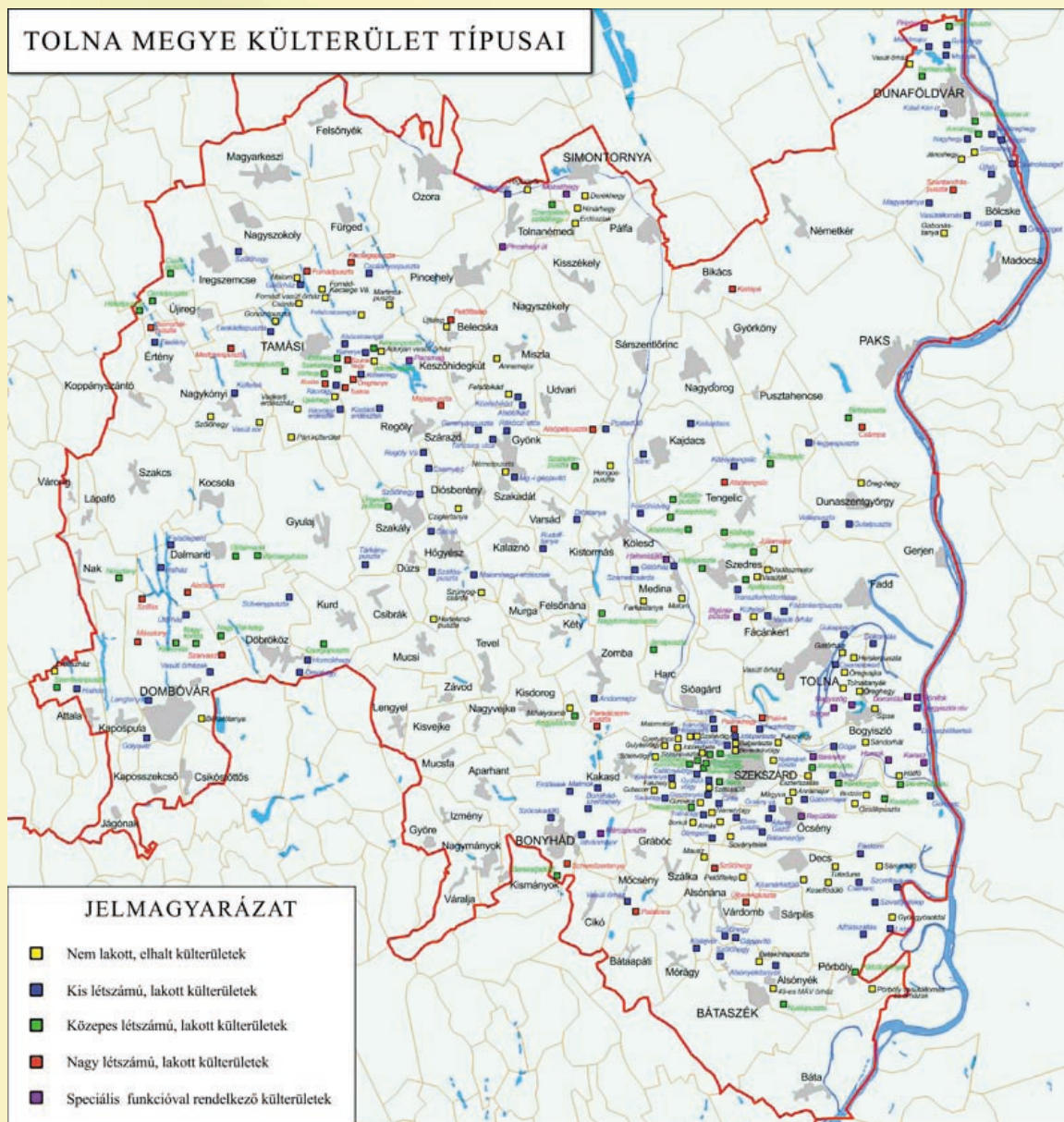
2. ábra. Dombóvár - Gólyavár külterülete

Kis létszámú, funkció nélküli, fejlesztésre nem javasolt lakott külterületek (1.A)

A társadalmi-gazdasági szerkezetváltás és tulajdonviszonyok megváltozása következtében az ebbe a csoportba tartozó külterületek népessége erősen lecsökkent. A külterületi lakosság helyben maradásának legfőbb motivációs tényezője az olcsóbb megélhetés, mely az infrastruktúra alacsony szintjéből ered.

Kis létszámú, tulajdonosváltással vagy funkcióváltással fennmaradó, fejlesztésre nem javasolt lakott külterületek (1.B)

Az 1. A kategóriához hasonló szociálökonómiai struktúra jellemzi ezt a külterületi típust azzal a különbséggel, hogy a rendszerváltozást követően a magánkézbe került gazdasági egységek kezdték meg működésüket. Ez a típus instabil jellegű, mert egyrészt kis létszámú lakosság jellemzi, másrészt létezése csak egy tényezőtől, a gazdasági tevékenységtől, illetve annak életképességétől függ. Itt a tulajdonosi viszonyok a tevékenység és a munkahelyek rövidtávon történő megváltozását, vagy teljes felszámolását is magukban rejtik.



3. ábra. A külterületi települések típusai Tolna megyében
(szerk.: KOVÁCS G. 2004)

Belterületbe vonással történő fejlesztésre javasolt lakott külterületek (1.C)

Gyöng két lakott külterülete, Nagykónyi Vasút sor külterülete, valamint Tamási Kishenye és Rácvölgy elnevezésű 65-ös főközlekedési út melletti utcája közvetlenül határos a belterülettel, annak szerves folytatását jelenti.



4. ábra. Kurd – Csurgópuszta külterülete

Közepes létszámú, funkció nélküli, fejlesztésre nem javasolt lakott külterületek (2.A)

Elsősorban a nagyobb települések, városok környékén találhatóak a 30-70 főnyi lakosságot tömörítő külterületek. A korábbi mezőgazdasági funkció, mely a lakosság letelepedését segítette, teljesen megszűnt, magára hagyva a külterületi lakosságot. Jellemző halmozottan hátrányos helyzetük, mely a közeli sokfunkciós város árnyékában alakult ki. Az itt élő lakosság minden szolgáltatásért ingázik.

Közepes létszámú, funkció nélküli, betelepülő lakossággal, fejlesztésre nem javasolt lakott külterületek (2.B)

Az olcsóbb élet a legfontosabb telepítő tényezője a külterület típusnak. Erre a típusra a betelepülő fiatal lakosság jellemző, akik csak itt tudtak otthont vásárolni. A népesség többnyire idénymunkából él, mely nem teszi lehetővé a belterületi infrastruktúra költségeinek egész évben történő finanszírozását, így kényszerűen megelégszenek a külterületek nyújtotta olcsóbb élettel.

Közepes létszámú, valamely funkcióval bíró, fejlesztésre nem javasolt lakott külterületek (2.C)

Ez a típus instabil jellegű, mert bár nagyobb létszámú lakosság jellemzi, létezése a gazdasági tevékenységtől, illetve annak életképességétől függ. Itt a tulajdonosi viszonyok a tevékenység és a munkahelyek rövidtávon történő megváltozását, vagy teljes felszámolását is magukban rejtik.

Nagy létszámú, közelmúltban belterületté vált, fejlesztésre javasolt lakott külterületek (3.A)

Ebbe a kategóriába kizárólag nagy népességű külterületek tartoznak. A belterületté válás legfőbb oka a nagyváros közelsége, annak terjeszkedési igénye, mely lehetővé tette a belterületbe vonást, melyet a közműhálózat nagyobb fejlettsége is elősegített.



5. ábra. Regöly – Majsapuszta külterülete

Ez a típus igazolja, hogy a külterületek fejlesztésénél nem csak a belterülettől való távolság és a lakónépség száma, de a természetföldrajzi, tájlesztettkai adottságok (szinte kizárólag csak dombvidéki területeken) is jelenthetnek fejlesztési lehetőséget.

Nagy létszámú, megye által fenntartott, szociális funkciójú, fejlesztésre javasolt külterületek (3.B)

Az egykori uradalmi központok kastélyaiban, udvarházaiban található, megyei irányítás alatt működő szociális intézmények. Megközelíthetőségük kivétel nélkül jó, és fejlett infrastruktúrával rendelkeznek. Problémát jelent az épületek

fenntartása, állagmegóvása, mely gyakran a megye pénzügyi erejét is próbára teszi.

Nagy létszámú, önállósulási törekvéssel, fejlesztésre javasolt lakott külterületek (3.C)

Nagy lakosság számú, a központi belterülettől nagyobb távolságra elhelyezkedő külterületi típus. A lakosság korösszetétele kedvező, magas az aktív korú és a kvalifikált munkaerő százalékos aránya.

A jó közlekedés-földrajzi elhelyezkedés, ill. szilárd útburkolat nem csak a lakosság mozgását, hanem vállalkozások megtelepedését is lehetővé teszi. Ezen külterületek a megtermelt jövedelmek helyben történő felhasználását, helyi fejlesztéseket szorgalmazznak. A fenti tényezők és a külterületek saját önkormányzati képviselete erősíti az önálló településsé válás folyamatát.

Nagy létszámú, fejlesztésre javasolt lakott külterületek (3.D)

A népességszám stabil, nincs jelentős elvándorlás annak ellenére, hogy sokkal nehezebb körülmények között élnek, mint a belterületi lakosok. A fejlesztés nem oldható meg belterületbe vonással, mert bár jelentős a lakosságszám, az infrastruktúra sokkal alacsonyabb szintű, mint a közelmúltban belterületbe vont, hasonló népességszámú lakott külterületeken.

A külterület távolsága a településközponttól elérheti, sőt meghaladhatja a tíz kilométert, így az anyatelepüléseknek nem áll érdekében ilyen alacsony infrastruktúrájú távoli külterületek belterületbe vonása.



6. ábra. Dombóvár – Szarvasd külterülete

Az anyatelepüléstől távol eső, önkormányzati területcserével fejleszthető lakott külterületek (4)

Kisszámú külterület esetében, ahol a saját önkormányzati belterülettől nagy távolságra helyezkednek el, viszont szinte közvetlenül érintkeznek egy szomszédos önkormányzat belterületével, a területcsere kiváló fejlesztési lehetőséget rejt magában. A külterület, mely elnéptelenedésre van ítélve, átcsatolás esetén akár belterületként is funkcionálhat.

Állandó lakos nélküli, rekreációs funkcióval rendelkező külterületek (5)

Ezek a külterületek nagyobb részt természetvédelmi területen, illetve nemzeti parkban találhatók. Távol esnek a belterületektől, alacsony a közműellátottságuk, mely a lakosság szinte teljes elvándorlását eredményezte. A rendszerváltozást követően elterjedt a rekreáció elzárt területeken történő térfoglalása, mely érintette ezeket az egykor lakott külterületeket. A hétvégi házak építése új jelleget adott a külterületeknek, életre keltve azokat. Állandó lakosság nem települt vissza, gazdasági, turisztikai szempontból nőtt meg jelentőségük.

Speciális funkcióval ellátott lakott külterület (6)

Öcsény a megye egyetlen repülőtere, mely külterületként sajátos helyzetben van. A korábbi sport célra épített füves kifutópálya idegenforgalmi vonzerővé lépett elő (sétarepülések, szálloda kapacitás, étterem). A jövőbeni fejlesztések, a betonkifutó megépítése bekapcsolná a területet, illetve az egész megyét a belföldi és kistávolságú nemzetközi forgalomba, mely az üzleti szféra és az idegenforgalom helyi fejlődését vonná maga után. A Medina külterületén működő laktanya biztosított munkahelyet az ott élők számára.

A vizsgálati eredmények összegzése

Tolna megyében a legutóbbi népszámlálás alapján 278 külterület található, melynek összlakossága 6114 fő. Ebből 84 külterület lakatlan, melyből a vizsgálat eredményeként 72 *spontán megszűnése* várható (lásd 0 jelzésű csoport), a további tizenkettő fejlődő rekreációs övezet, állandó lakossága kevés (33 fő) (lásd 5 jelű csoport).

A legtöbb külterület az 1.A jelzésű csoportba sorolható, kis lélekszámú, instabil, funkció nélküli kategória, jelentős részének spontán elnéptelenedése várható a közeljövőben. Ebbe a csoportba 101 külterület sorolható 562 fő össznépességgel. *Fejlesztésre nem javasolt*, kivétel Dombó várának romjai (Gólyavár-Dombóvár) és a felújításra (tulajdonosra) váró kastélyépület Felsőhídvégpusztán (Kölesd).

Mindössze 10 külterület tartozik a viszonylag stabil népességgel rendelkező, főközlekedési utak mellett fekvő kategóriához, ahol működő kisvállalkozások tartottak meg kis létszámú lakosságot (összesen 156 fő). Ezeket az 1.B csoportba soroljuk, és *fejlesztésre nem javasoljuk*.

Az 1.C kategóriába 5 külterület tartozik 301 fő összlakossággal. A belterületekkel szervesen összekapcsolódnak, és azokéval szinte azonos infrastruktúrával rendelkeznek. *Fejlesztésüket belterületbe vonással együtt javasoljuk*.



7. ábra. Tolna megye fejlesztésre javasolt külterületei (szerk.: Kovács G. 2004)

A közepes lélekszámú, átlagosan 20-70 fő közötti külterületek (2.A csoport) száma 18 a megyében, összesen 792 fős lakossággal. Az előregedő lakosság nagyon alacsony fokú közműhálózattal rendelkező lakóhelyen él. *Fejlesztést nem javasunk.*

Az előző csoporttal azonos jellegű, de fiatal *betelepülő családokkal* jellemezhető külterületekhez, a 2.B jelzésű kategóriába 14 külterület tartozik 635 fős lakossággal. Az elmúlt hét év folyamatos népességnövekedése miatt hosszútávon funkciót kell keresni ezen külterületeknek, hogy fejlesztésük elindítható legyen. *Jelenleg fejlesztésük nem javasolt Hidjapuszta-Szedres kivételével, ahol a kastély felújítás már elkezdődött, de két évvel ezelőtt sajnos meg is szakadt.*

A 2.C jelzésű csoportba 22 külterület tartozik 966 fő lakossággal. Leépülőben lévő mezőgazdasági funkció jellemzi, csökkenő népességgel. *Fejlesztése rövidtávon nem javasolt.*

A közelmúltban *belterületté nyilvánított lakott külterületek száma 7*, melyek összesen 869 fős népességgel rendelkeznek. Stabil kategória (3.A), ezen külterületek fejlesztése *feltétlenül javasolt.*

A megye kezelésében lévő külterületeken található *szociális intézmények* (3.B csoport) száma 6, a lakosság és a gondozottak összlétszáma 694 fő. Funkciójukat tekintve folyamatos *fejlesztésük maximálisan indokolt*.

Önállósulni szándékozó külterületek stabil lakossággal és fejlettebb közműhálózattal (3.C kategória). A megyében két ilyen külterület található (Dalmand-Alsóleperd, Tamási- Fornádpuszt), melyek *össznépessége 423 fő*. Különválásuk javasolt, *fejlesztésük indokolt*.

Tolna megyében 12 olyan külterület található, melynek helyzeti energiája, infrastruktúrája, stabil népessége (összlakossága 1348 fő) feltétlenül *indokolja fejlesztésüket (3.D kategória)*.

A vizsgálat két olyan külterületet tárt fel (4.jelzésű kategória 61 fővel), ahol tárgyalások folynak az önkormányzatok (Tolna, Bogyiszló) közötti területcseréről. *A területcsere a külterületek rövidtávú fejlesztettségét biztosítaná.*

A 6-os jelzésű kategória a speciális funkcióval rendelkező külterületek csoportját jelenti. Ide tartozik az *őcsényi repülőtér* és Medina-Halomidülő laktanya komplexuma (143 fő). A repülőtér továbbfejlesztése *kiemelten javasolt*.

Irodalom

- ANDORKA R. 1979: A magyar községek társadalmi átalakulása. Magvető Kiadó, Budapest. 166 p.
- ANDRÁSFALVY B. 1974: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686-1703-ig. (Tanulmányok Tolna megye történetéből V.) Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd. 476 p.
- ANDRÁSFALVY B. 1975: Dunamente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezésig. (Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.) Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd. 480 p.
- BECSEI J. 1978: Néhány megjegyzés az alföldi agrárvárosok külterületi népességének alakulásáról. Alföldi Tanulmányok 1978. pp. 101-123.
- BELUSZKY P. 1981: A Dél-Dunántúl településhálózata. In: ÁDÁM L. – MAROSI S. – SZILÁRD J. (szerk.): A Dunántúli-dombság: Dél-Dunántúl. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 330-365.
- BELUSZKY P. 1999: Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 584 p.
- ILLYÉS GY. 1970: Puszták népe. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 439 p.
- LÓCZY D. 1989: Tájökológiai elemzések, módszerek és gyakorlati alkalmazásai. Földrajzi Értesítő, 3-4 pp. 379-393.
- MAJOR J. 1962: A külterületi lakott helyek vizsgálatának településhálózati vonatkozásai. Településtudományi Közlemények 14.
- Népszámlálás 2001. Területi adatok. Tolna megye II. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2002. 273 p.
- PAP N. 2005: A kistérségek szerepe. In: PAP N. (szerk.): Terület- és településfejlesztés Tolna megyében. Babits Kiadó, Szekszárd, pp. 143-158.

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

Bevezetés

A települések helyválasztása, élete, fejlődése, terjeszkedése, vagy éppen stagnálása és elhalása sok esetben még napjainkban is jelentős mértékben függ a természeti adottságoktól. A településeket fellendítő, vagy elsorvasztó ún. földrajzi energiáknál a hétköznapi szemlélő számára is sokkal szemléletesebben jelentkeznek a természeti környezet kézzel fogható gazdálkodást, építkezéseket befolyásoló jelenségei, úgy mint a domborzat, a vízrajz, vagy a klíma (LOVÁSZ GY. 1982; MAROSI S. – SZILÁRD J. 1974).

A településeket, mint működő rendszereket felfoghatjuk természeti, társadalmi, gazdasági és műszaki adottságok egységeként. Ezen adottságok (szférák) egymással szoros kapcsolatban állnak és összességében egy tetraéderrel szemléltethetők legjobban (TÓTH J. 1981). A szoros kapcsolatból adódóan nehéz egy konkrét falu vagy város, sőt általában a települések életét döntően, kizárólagosan meghatározó természeti adottságokat megnevezni. Hiszen pl. a társadalmi igények vagy a gazdasági érdekek a természeti környezet bizonyos adottságainak megítélését időben jelentősen befolyásolják, sőt ezen igények és érdekek bizonyos esetekben a természeti adottságokkal teljesen ellentétes irányba is mozdíthatják a településfejlődést.

A természeti környezet időben stabil és instabil tényezők integrált egysége. Ezek térbeli feltárásának, térképen való ábrázolásának nagy a jelentősége. A geológiai felépítés, a talaj, valamint a domborzat orográfiai sajátosságai egy adott mikrorégióban emberi léptékkal számolva stabilnak tekinthetők. A klimatikus, hidrológiai és növényzeti viszonyok azonban már évszakonként is módosulnak. Ezen instabil tényezők ismerete sok esetben még fontosabb, ugyanis hatásmechanizmusuk a települések életére sokkal összetettebb.

A komplex természeti-környezeti viszonyok alapos ismerete és településtervezési célú értékelése legfőképpen városesztétikai, környezetvédelmi és műszaki kérdések megoldásában, valamint a különböző létesítmények optimális térbeli elhelyezésében nyújt jól felhasználható információkat, de nem hanyagolhatók el a higiéniai és a településszociológiai vonatkozásai sem (PAP N. – ÁCS M. – SONKOLY B. 2004).

A települési szintű döntéshozásban leggyakrabban használt térinformatikai elemzés a valamilyen szempontrendszer szerinti területminősítés. Ez jelenthet pl. mezőgazdasági termőhely minősítést, környezetterhelhetőségi vizsgálatot, környezet-egészségügyi minősítést, tájlesztétikai értékelő rendszert, természetvédelmi vagy éppen beépíthetőségi minősítést (LÓCZY D. 2002).

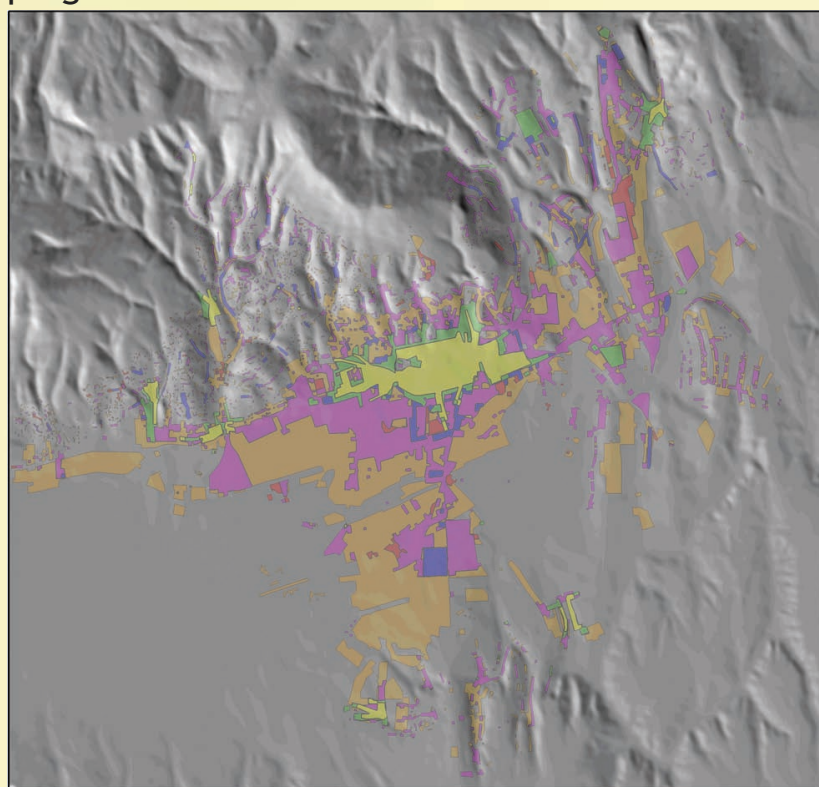
Ahhoz, hogy egy település (mint rendszer) folyamatosan, zökkenőmentesen működjön, a vezetőknek, döntéshozóknak ismernie kell a természeti adottságokat, valamint a társadalmi, gazdasági és műszaki szférák által támasztott igényeket, a bennük működő folyamatokat. Ezeknek a folyamatoknak a feltárása az egyes részterületeken dolgozó szakemberek feladata. Ők a vizsgálati eredményeiket hatástanulmányok formájában adják a döntéshozóknak. Ezeknek a tanulmányoknak az elkészítéséhez, de több ilyen tanulmány eredményeinek együttes feldolgozásához és a végső döntés előkészítéséhez is kiváló eszközök lehetnek a geoinformatikai programok.

Ezek a hatástanulmányok tehát az irányító és döntéshozó szervek munkáján keresztül (közvetett módon) segítséget adnak a település természeti környezetének védelméhez, a társadalmi, gazdasági, műszaki szféra igényeinek ésszerű kiszolgálásához (KÖSZEGFALVI GY. – PAP N. 2007; LÁSZLÓ M. – PAP N. 2007).

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

Ebben a vizsgálatban egy olyan hatástanulmányi szinten elhelyezkedő elemzést mutatunk be, amelyben feltárjuk Pécs fejlődésére ható egyes természeti adottságok településfejlesztő hatását. Ez a tanulmány elméletileg a városi településrendezési- és településfejlesztési terveken keresztül befolyásolhatja az önkormányzati döntéseket, amelyek egy jobb, élhetőbb környezetet eredményeznek a lakosságnak.

A természeti adottságok Pécs fejlődésére gyakorolt hatásának vizsgálata IDRISI programmal



A földrajztudományban többféle település-környezet-minősítő tematikus térkép is ismert (LOVÁSZ Gy. 1965, 1977, 1982, 1985, 1989). Ilyen a lejtőkategória, a lejtőkitettség vagy a mikroklíma térkép. Míg korábban egy ilyen térkép megszerkesztése hosszabb időt és jelentős emberi munkát igényelt, addig ma a modern informatikai eszközökkel ez néhány gombnyomással létrehozható. Ez természetesen csak akkor működik ilyen egyszerűen, ha rendelkezésre áll a vizsgált területről kész digitális domborzatmodell.

A jelenleg ismertetett vizsgálathoz az 1967-es, 1:25.000 térképről digitalizált szintvonalak segítségével hoztunk létre digitális domborzati modellt (1. ábra). Ebből számítottunk lejtőkitettség és lejtőmeredekségi térképeket.

A kitettség térkép pixelei 0° és 360° közötti azimut értékeket vettek fel. Mivel ez a koordináta érték ilyen formában nem volt használható településkörnyezet minősítésre, ezért átosztályoztuk őket. A

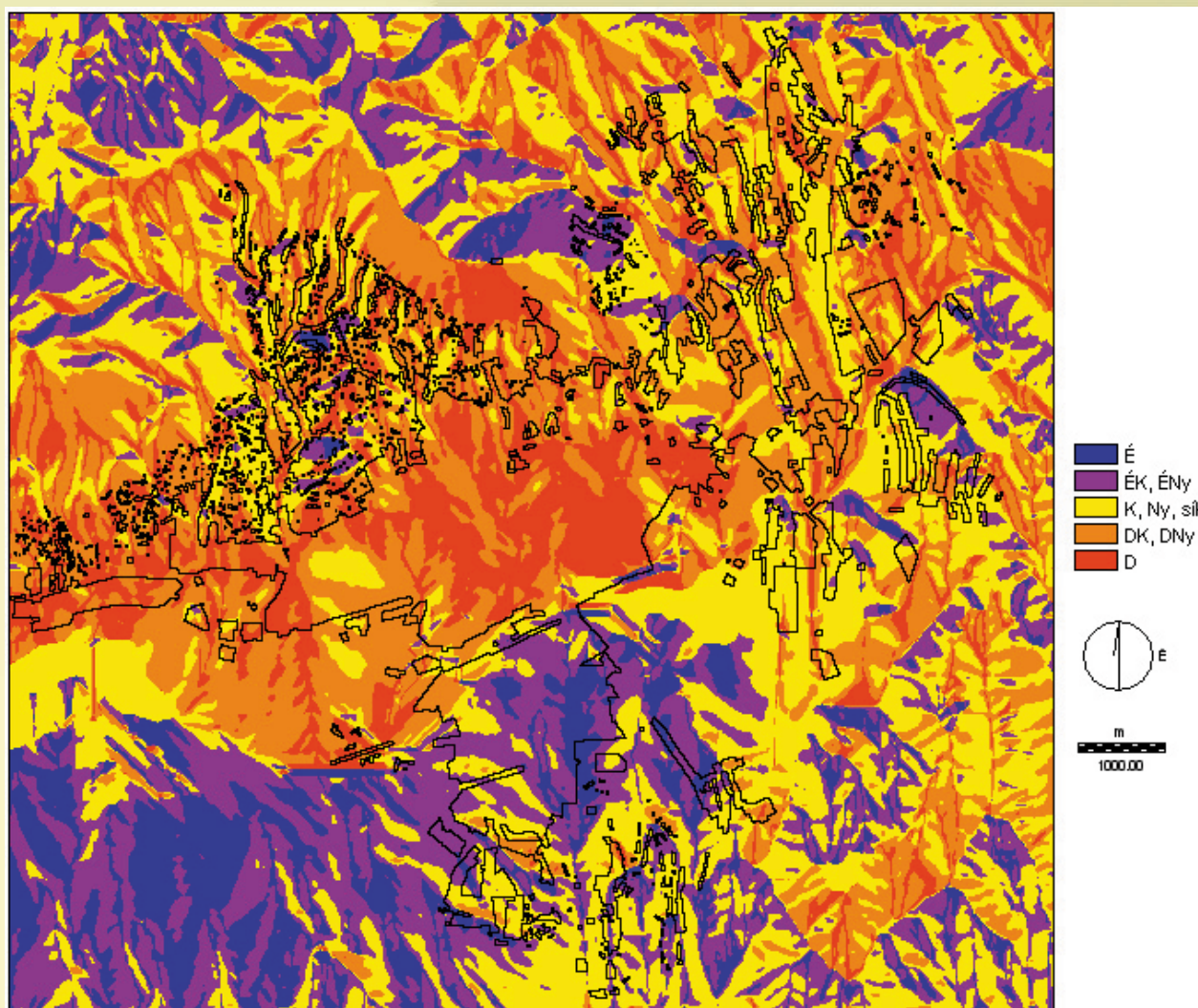
1. ábra. Pécs és környéke digitális magassági modellje, valamint a város beépített területének változása 1783-1988 között

különböző fő- és mellékégtájak mikroklímájuknak megfelelően északról dél felé növekvő pontértékeket kaptak: É = 1, ÉK és ÉNy = 2, K, Ny és sík = 3, DK és DNy = 4, D = 5 (2. ábra).

A lejtőmeredekséget a hazánkban hagyományosan használt mértékegységben, %-ban számítottuk ki. Az elemzések megalapozásához ebben az esetben is újraosztályozást kellett végezni. Kétféle szempontot is figyelembe véve, kétféle osztályszélességgel is elvégeztük az átsorolást. Az elsőben fontos volt a részletes vizsgálathoz a nagyobb számú kategória, így tíz százalékonként „húztunk” egy határt. Itt 1-es értéket kaptak a 0-10%-os, a 10-20%-os lejtők 2-est, egészen 90-100% = 10 pontig. Az így kapott réteget a későbbiekben csak az alaprajzi terjeszkedés számszerű jellemzésénél használtuk fel (3. ábra).

Mivel a későbbiekben ismertetésre kerülő alaprajz-terjeszkedési vizsgálatok során más jellemzőkkel is összhangba kellett hozni a meredekségi pontszámokat, így egy új szempontrendszert is ki kellett alakítani. Ebben a második esetben a magyar mezőgazdaságban régóta használatos kategóriákba soroltuk át a képelemeket: 25% fölött = 1; 18-25% = 2, 12-18% = 3, 5-12% = 4, 0-5% = 5. Ezek a kategóriák elsősorban a különböző földművelési módszerek számára használható területekről adnak információt, de ezek az értékek minden bizonnyal hasonlóképpen érvényesülnek a településterjeszkedést meghatározó tényezők esetében is. Így ez a réteg már alkalmassá vált a későbbiekben bemutatásra kerülő településterjeszkedési modellben való felhasználásra is.

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata



2. ábra. Pécs és környékének lejtőkiettségi térképe

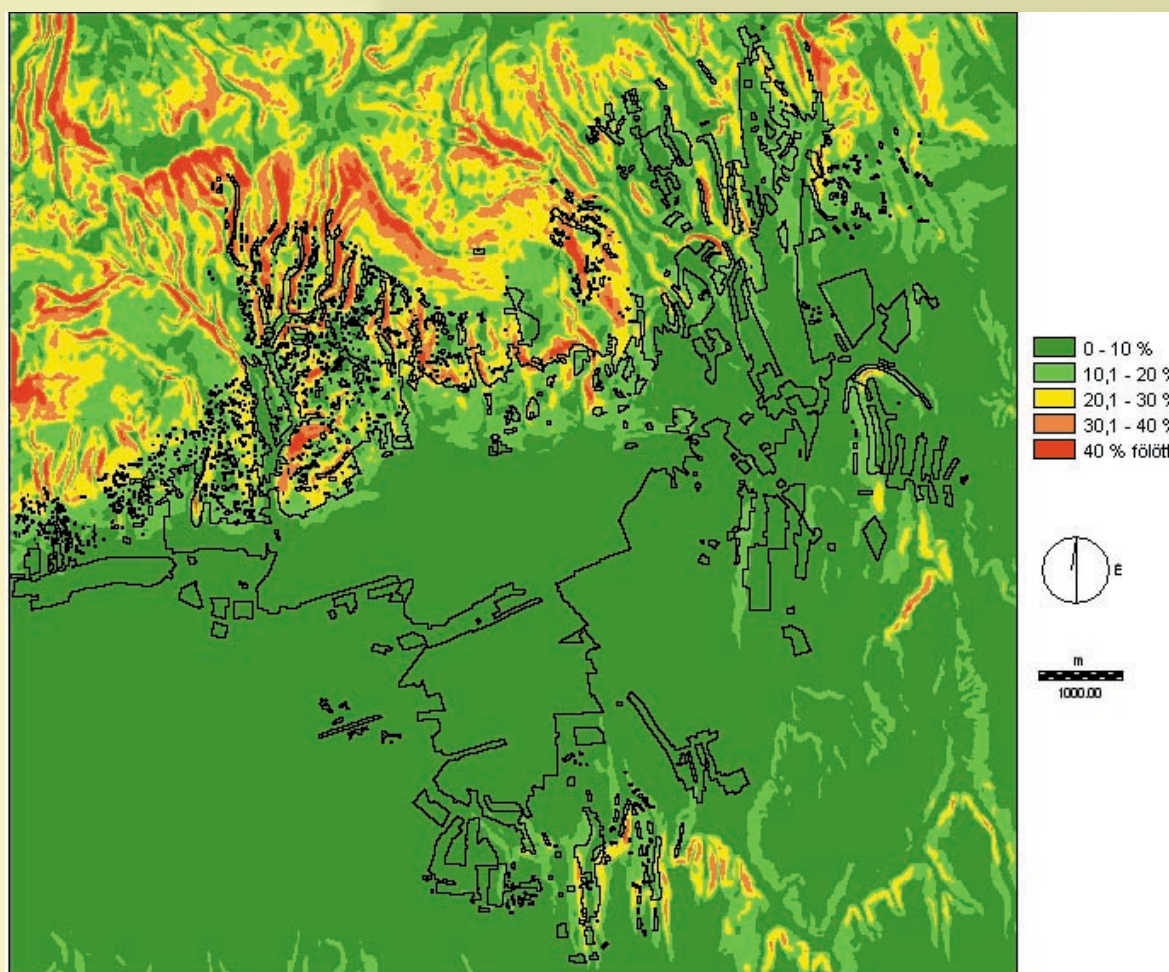
A lejtőmeredekség és a lejtőkiettség arányának változása Pécs beépített területén

A települések alaprajzi fejlődésük során különböző meredekségű és kiettségű felszínek felé terjeszkednek. Az empirikus vizsgálatok alapján kimondták, hogy a legkedvezőbb viszonyokat hazánkban a sík, vagy síkhoz közeli területek és lehetőleg délies kiettségű, lankás lejtők képviselik. Vajon mennyire érvényesül ez az elmélet a gyakorlatban? Hogyan lehet ezt számszerűen megvizsgálni?

A hagyományos kartográfiai módszerek alkalmazásakor igen nagy munkát jelentett egy sok részletet tartalmazó térképről a foltok területének a lemérése. Ma már a planiméter helyett térinformatikai programokat használnak, használunk erre a célra. Az IDRISI-ben az EXTRACT modul alkalmas különböző értékek kivonására egy előre definiált maszk alól. Jelen vizsgálat során arra is kíváncsiak voltunk, hogy vajon Pécs különböző korokból származó, digitalizált alaprajzai milyen lejtőkiettségi és lejtőmeredekségi kategóriákba eső területeket fedtek le.

A létrehozott lejtőkategoria és lejtőkiettség térképekre „fektettük” rá az 1783-84-es, az 1856-60-as, az 1880-81-es, az 1950-es, az 1967-es és az 1989-es térképekről leolvasott alaprajzokat. A kapott adatokat a vágólapra másolva MS Excel programba vittük át, és ott értékeltük ki a különböző időkeresztmetszetek jellemzőit, ott készítettük el az összefoglaló diagramokat.

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata



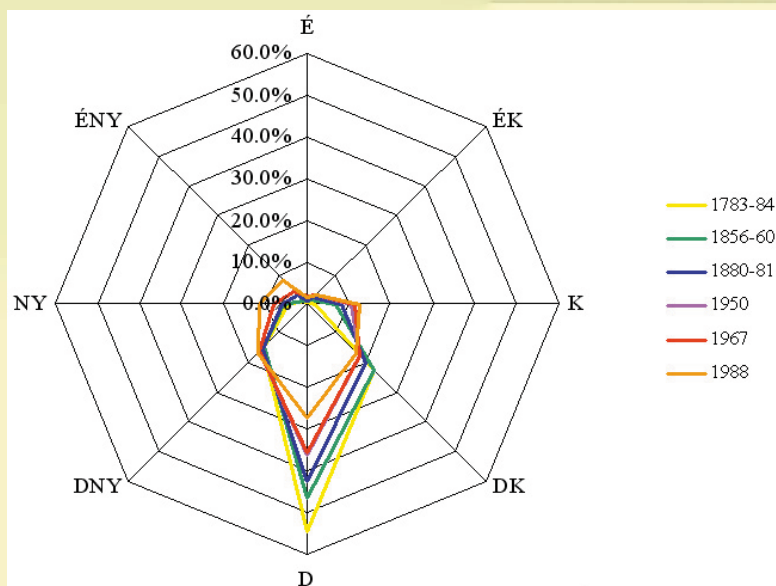
3. ábra. Pécs és környékének lejtőkategória térképe

A kapott lejtőkitettségi adatok egyértelműen mutatják, hogy Pécs az összes vizsgált időkeresztmetszetben uralkodóan délies lejtőkre települt, kihasználva azok előnyös adottságait (4. ábra, 1. táblázat). Az égtájak szerinti megoszlásban azonban észrevehető eltolódás következett be a vizsgált két évszázad alatt. Míg a 18. század végén Pécs beépített területének több, mint fele feküdt déli lejtőn, addig ez az arány az 1960-as évek végére egyharmadra, a rendszerváltás környékére egynegyed részre csökkent. Ezzel párhuzamosan a másik két délies irány nem mutat markáns változást. A keleti és nyugati irányultságú lejtők szerepe azonban észrevehetően megnőtt a vizsgált időintervallumban. Az északias lejtők továbbra is alárendelt szerepet játszanak, de a medence déli oldala felé terjeszkedő régi és új kertvárosi rész hatására feltűnően, mintegy hétszeresére nőtt az ÉK-i és ÉNy-i lejtők beépítettsége.

1. táblázat. A lejtőkitettségi arányok változása Pécs beépített területén 1783 és 1988 között

	1783-84	1856-60	1880-81	1950	1967	1988
É	0,3%	0,8%	0,9%	1,8%	1,8%	1,4%
ÉK	0,4%	1,6%	1,9%	3,3%	3,3%	2,9%
K	1,9%	7,0%	8,4%	10,8%	11,3%	12,6%
DK	22,4%	22,9%	19,8%	17,7%	17,8%	16,8%
D	54,2%	46,2%	42,4%	35,9%	35,5%	27,4%
DNy	14,7%	14,3%	15,3%	16,3%	16,3%	16,9%
Ny	4,6%	5,5%	6,3%	8,0%	7,8%	11,4%
ÉNy	1,1%	1,1%	3,1%	4,1%	4,1%	7,9%

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata



4. ábra. A lejtőkitettségi arányok változása Pécs beépített területén 1783 és 1988 között

(A diagram nem tartalmazza a sík területek arányát, csak a táblázatban szerepelnek ezek az adatok!)

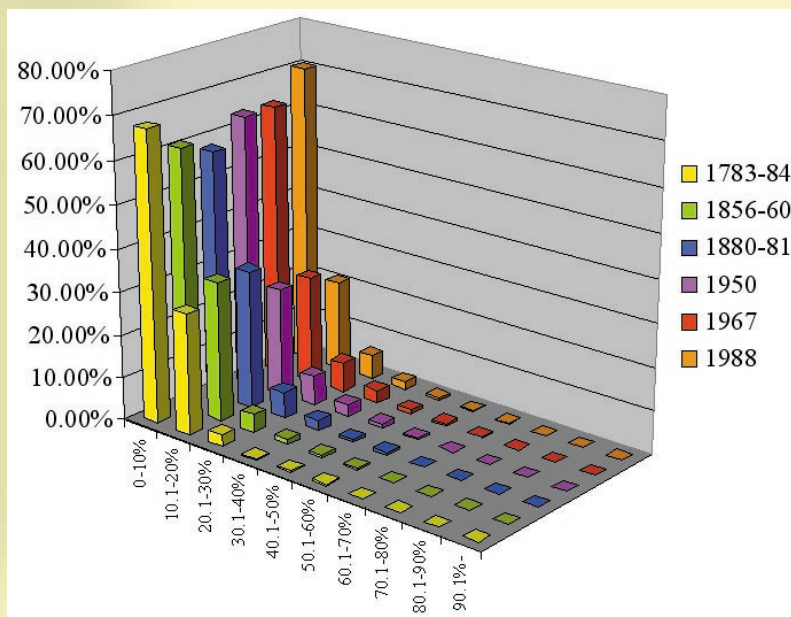
A lejtőkategória térképek kiértékeléséből hoztuk létre a 5. ábrát és 2. táblázatot. Ezekből kiolvasható, hogy a település az elméleti következtetésekkel összhangban elsősorban a kislejtésű területeket részesítette előnyben az elmúlt évszázadokban lezajlott terjeszkedése során. Azonban a lankás és a meredek lejtők részvételi aránya észrevehető mértékben módosult a vizsgált korszak településfejlődési tendenciáitól függően. A város legjellemzőbb K-Ny-i terjeszkedési iránya mellett a 19. század elejétől megfigyelhető az É-i részek beépítése is, így az 1830-as években a domboldali temetőket megszüntették és újakat jelöltek ki a mocsaras sík szélén. A hegylábi területek völgyeiben és szélesebb hátain bányászkolóniák létesültek, a szőlőterületek is egyre több helyen beépültek. Ennek köszönhető, hogy a vizsgált időszakok közül csak 1880-81-ben csökken le 60% alá a 0-10%

közötti meredekségű, beépített lejtők részaránya és nő meg észrevehetően a 10-40%-os domboldalaké.

A 20. század első felében a Pécsi-víz szabályozták, mocsaras síkságát lecsapolták, így jöhetett létre a medence D-i felén a területileg némileg elkülönült Megyeri Kertváros. A II. világháború után a lakáshiányon az állami kézbe került szén- és az akkor beinduló uránbánya vállalatok próbáltak segíteni a város K-i és Ny-i részén épített lakónegyedekkel. Ekkor kezdődött meg a hegyoldal nagyobb mértékű beépítése a Magaslati úton és környékén. Ennek a jelentősége azonban eltölpül az 1970-80-as években, a medence D-i peremén végrehajtott panel városrész megépítése mellett.

Lvov Kertvárosnak köszönhetjük azt, hogy Pécs beépített területe jelenleg 70%-ban 0-10%-os, azaz sík, vagy közel sík felszínen fekszik. Az új városrész ugyanis erősen ellensúlyozza a Mecsek egyre jelentősebb mértékű beépítését.

A hazai vizsgálatok között kevés olyat találhatunk, amelyik az alaprajz-terjeszkedés szempontjából minősítené a természeti adottságokat. A következőkben egy olyan vizsgálatot mutatunk be, amely során a geoinformatikai módszerekkel „megfogható”, tehát térben elhelyezhető és súlyozott pontokkal ellátható, természeti adottságok alapján minősítjük Pécsét és környékét.



5. ábra. A lejtőkategóriák százalékos megoszlásának változása Pécs beépített területén az 1783-1988 közötti időszakban

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

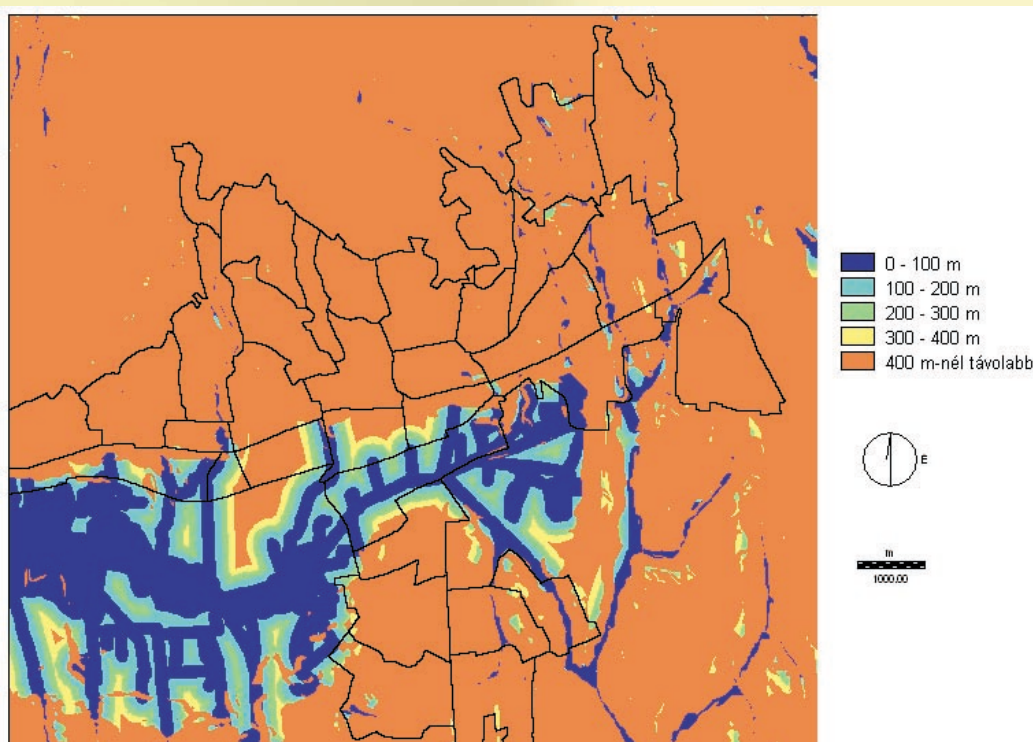
2. táblázat. A lejtőkategóriák százalékos megoszlásának változása Pécs beépített területén az 1783-1988 közötti időszakban

	1783-84	1856-60	1880-81	1950	1967	1988
0,0-10%	67,9%	61,1%	58,1%	63,6%	63,6%	70,5%
10,1-20%	28,4%	32,7%	32,4%	25,1%	25,1%	21,1%
20,1-30%	2,9%	4,2%	6,2%	6,9%	6,9%	5,6%
30,1-40%	0,3%	1,2%	2,3%	2,9%	2,9%	1,9%
40,1-50%	0,3%	0,4%	0,6%	1,0%	1,0%	0,6%
50,1-60%	0,3%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,2%
60,1% -	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Pécs természeti környezetének minősítése természeti adottságok alapján

A természeti adottságok közül kettő számszerűsíthető tényezővel már foglalkoztunk az előző fejezetben. Ezek a lejtőkitettség és a lejtőkategória térképek, illetve rétegek voltak. Ezeken kívül még egy számszerűsíthető tényezőt használtunk fel, ez a felszíni vízfolyásoktól és a mocsaras területektől mért távolság. A nedves területek altalaja építkezésre nem, vagy nehezen alkalmas, továbbá a magas talajvíz vagy a belvíz az épületek felvizesedéséhez, azok állagromlásához vezethet. A nedves, párás, ködös környezet és a felvizesedett épület a lakók egészségét is veszélyezteti.

A jelentősebb patakok és csatornák, valamint a tavak és a mocsaras területek fel voltak tüntetve az alaptérképen, ahonnan digitalizáltuk őket. Raszterizálás után előállítottunk egy olyan új réteget, amin a pixelekhez kötött érték a víztől mért távolságot jelentette. A már meglévő lejtőkitettségi és a másodsorra kialakított lejtőmeredekségi térképhez hasonlóan ezt a víztávolság térképet is újraosztályoztuk. A vizes területektől távolodva öt, növekvő pontszámú kategóriát alakítottam ki. A 0-100 m = 1, 100-200 m = 2, a 200-300 m = 3, 300-400 m = 4, a 400 méternél nagyobb víztávolságú képelemek pedig 5-ös értéket kaptak.



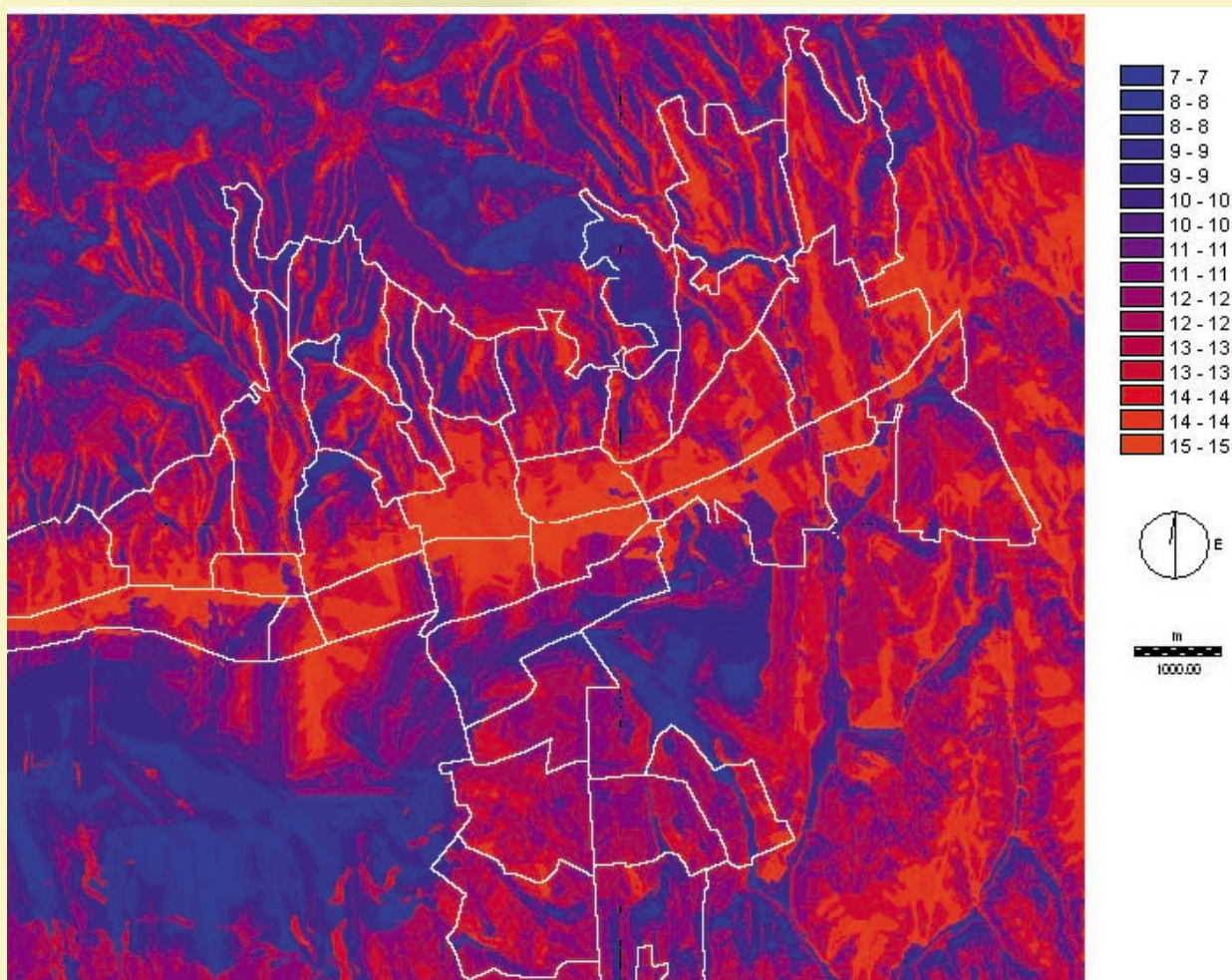
6. ábra. Víz távolságtól függő pontozás 2% alatti lejtésű területeken (a 2%-nál meredekebb lejtők szintén a legmagasabb értékű kategóriába tartoznak)

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

Csak hogy az így kapott rétegen olyan területeket is találhatunk, ahol minden bizonnyal jelentéktelen a közeli víz negatív hatása, mert jelentősen magasabban fekszenek annál. Így leválogattuk az eredeti lejtőmeredekség térképről a 2%-nál kisebb lejtésű területeket. Valószínűsíthetően ugyanis ezek a területek azok, ahol a felszíni vizek hatására megemelt talajvíz, a belvíz, vagy az esetlegesen jelentkező áradás elérhet, így kárt okozhat a lakókönyezetben. Miután a 2%-nál meredekebb lejtőknek szintén a legmagasabb (5-ös) pontszámot adtuk, megkaptuk a környezetminősítéshez felhasználható részeredmény-réteget, amin a 2%-nál kisebb lejtésű területek a víztávolságtól függően kaptak pontot (6. ábra).

A település-terjeszkedési szempontú, természeti adottságokon nyugvó, relatív súlyozású környezetminősítő térkép létrehozásához összeszoroztuk a lejtőkitettségi, a lejtőmeredekségi és a víztávolságot mutató rétegeket. Az így kapott eredményrétegen a képelemek maximum 15 pontot kaphattak (7. ábra).

A környezetminősítő térképet szemlélve egyértelműen látszik, hogy őseink nem véletlenül telepedtek meg ezen a helyen. A minősítő térképen a belváros és a környező területek képviselik a legmagasabb pontokkal jellemzett részek közül a legnagyobb kiterjedésű foltot. A későbbi korok terjeszkedési irányait pedig jól magyarázza a belvárostól K-re és Ny-ra, a hegylábi területeken húzódó, igen magas pontokkal jellemzett, többé-kevésbé összefüggő sáv.



7. ábra. Pécs település-terjeszkedési szempontú, természeti adottságokon nyugvó környezetminősítő térképe (a jelmagyarázatban a pontértékek szerepelnek)

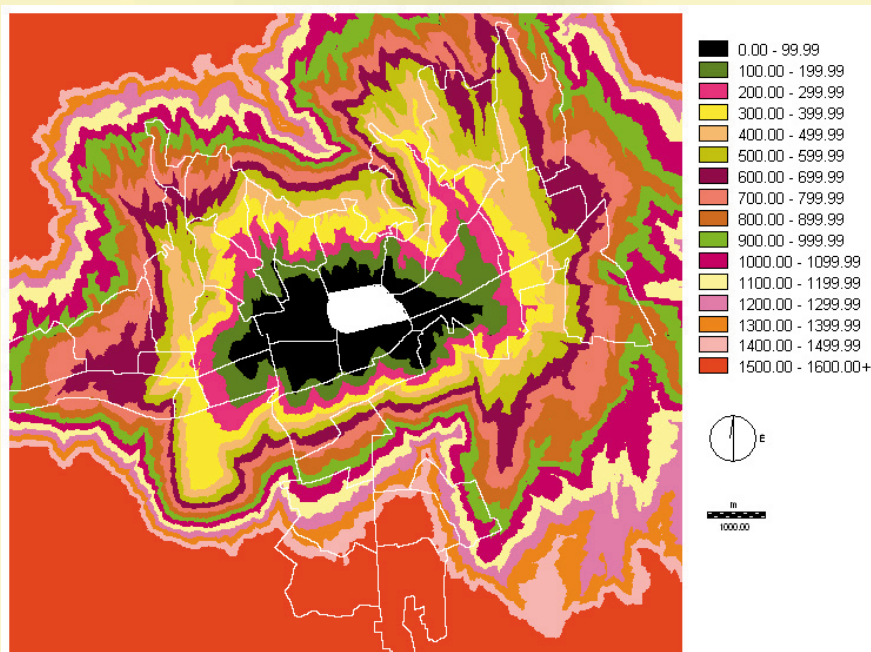
Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

Településterjeszkedési vizsgálat

Elkészítettünk egy településterjeszkedési vizsgálatot is az IDRISI program segítségével. Egy távolság- és környezetminőség-függő költségfelületet hoztunk létre a raszteres rétegen egy (vagy több) előre megadott kiindulási pontból, vagy kiterjedt területtől számítva.

A terjeszkedési modell első lefuttatásakor a kiindulási központ Pécs belvárosa volt. A kapott réteg jó lehetőséget adott a modell és a valóság (a korábbi alaprajzok) összehasonlítására. A természeti adottságok ugyanis csak kismértékben változtak az elmúlt évszázadokban. (Ugyanez már nem mondható el a társadalmi tényezőkről.)

A költségfelület kialakítása után kapott réteget 16 színfokozattal jelenítettük meg. Majd beállítottuk a megfelelő maximum és minimum értéket. A 8. ábrán látható eredménytérképen az eltérő színekkel jelölt, különböző minőségű területek határai lényegében izovonalaknak tekinthetők, amelyek a központtól való távolodás során azonos energia-befektetést, vagy költséget igénylő távolságokat jelölnek ki. Igyekeztünk a megjelenítendő maximum érték határát úgy kiválasztani, hogy az izovonalak a lehető legjobban igazodjanak a mai határokhoz, és elég sűrűn helyezkedjenek el ahhoz, hogy összehasonlítási lehetőséget adjanak a korábbi időszakokra vonatkozóan is.



8. ábra. Pécs természeti adottságokon nyugvó, belváros központú terjeszkedési modellje, 16 színfokozatú megjelenítéssel (a jelmagyarázatban a terjeszkedési „költségpontok” szíkulcsai láthatók)

A 600 pont fölötti izovonalak sűrűsödése-ritkulása nagyjából a jelen és a jövő folyamatainak feleltethetők meg. Ismét a K-Ny irányú terjeszkedés felgyorsulása jellemzi ezt az időszakot a modellben. Ez részben igaz is a jelenleg megfigyelhető folyamatok tükrében, főleg a Ny-i és a DK-i részekben, ahol családi és sorházas településrészek indultak erős fejlődésnek, hipermarketek létesültek, ipari üzemek települtek. A jövőben is elsősorban ezek az irányok lesznek mérvadók a modell szerint.

Jelentős különbséget látunk azonban a modell és a valóság között a belvárostól délre eső területen. A Pécsi-medence vízenyős, mélyebb része a modellben kifejezetten erősen akadályozza a terjeszkedést, jobban, mint a Mecsek. Ezt az akadályt a modell inkább keletről való megkerüléssel győzi le. Hogyan lehet

Erről az első terjeszkedési modell térképről megállapíthatjuk, hogy a virtuálisan terjeszkedő városunk növekedési üteme és iránya részben nagy hasonlóságokat mutat a valódi Pécs fejlődésével, részben eltér attól. A maximálisan 100, illetve 200 ponttal jellemzett belső izovonalak által lehatárolt területek nagy hasonlóságot mutatnak Pécs 18-19. századi alaprajzi változásával. Itt is elsősorban a K-Ny irányú terjeszkedés a hangsúlyos, szemben az észak-délivel.

A következő ütemben, a kb. 600 ponttal jellemezhető izovonalig áthelyeződik a fejlődés iránya az É-i hosszabb-rövidebb völgyekre és lankás hegyhátakra. Ezzel párhuzamosan egy erőteljes DNy-i nyúlvány is megjelenik. Míg az előbbi fejlődési irányok a 21. századi valós településterjeszkedéshez közel állnak, addig az utóbbi irányban jelentős lakó-, vagy ipartelep még nem alakult ki.

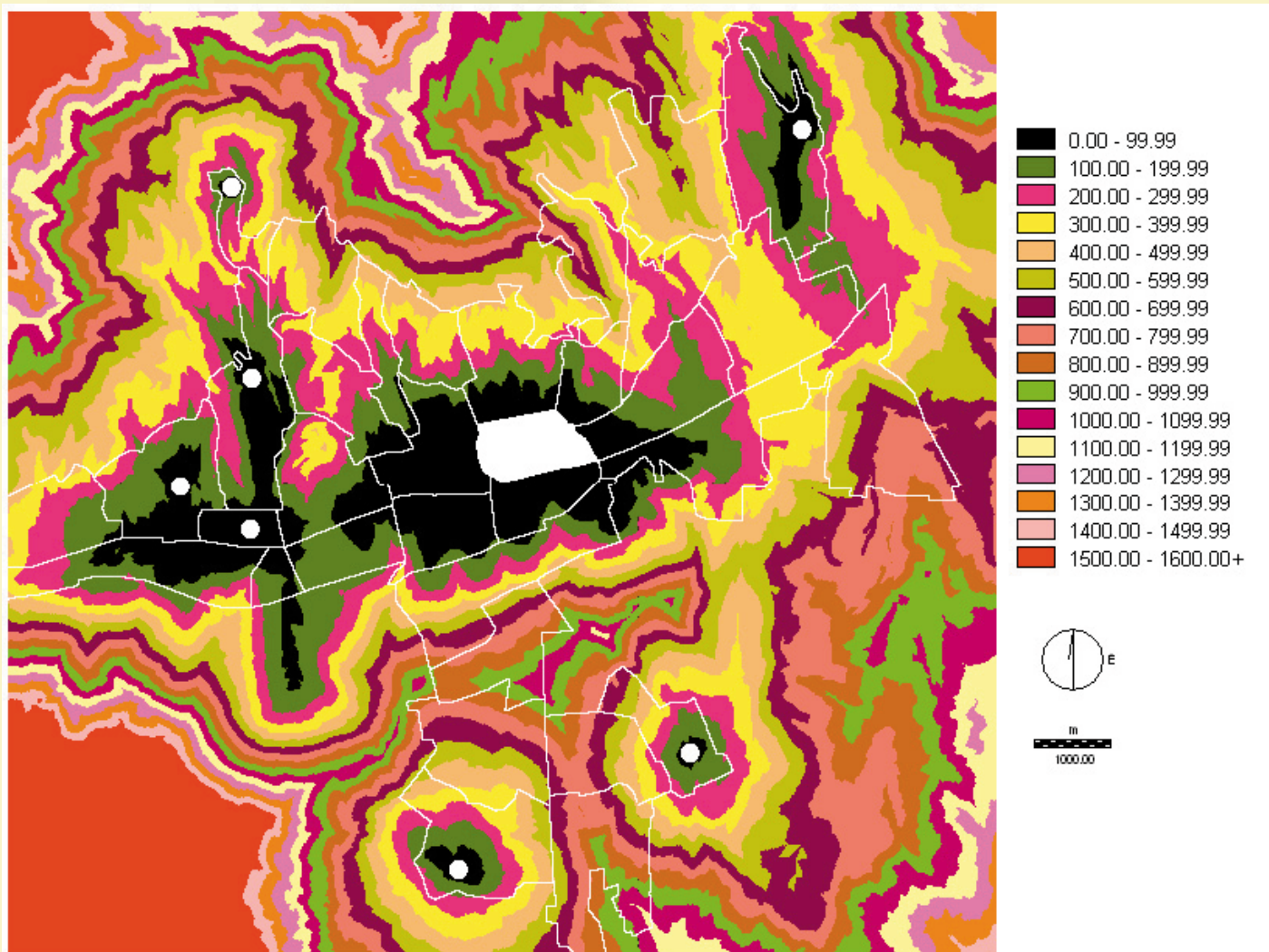
Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

ekkora eltérés a valóság és az egyközpontú modell között ezen a területen, ha a többi részen viszonylag jelentős az egyezés? Úgy, hogy a modellbe nincsenek beépítve azok a társadalmi igények, amelyek a mocsaras részek lecsapolásához és rajta keresztül egy nagyforgalmú főút építéséhez vezettek, ami új városrészek kialakulását indukálta a medence D-i oldalán.

A természeti adottságokon nyugvó település-alaprajz terjeszkedési modelljének másodszor történő lefuttatásakor már több terjedési központot is megadtunk. Ezek azoknak az egykor önálló településeknek a magjai, amelyek összenövéséből mára kialakult Pécs mai képe. Az előzővel megegyező megjelenítési beállításokat tettünk azért, hogy a két végeredmény összehasonlítható legyen.

Az eredményként kapott 9. ábra Pécs belső részének korai fejlődési irányait és ütemét nagyrészt az előző modellhez hasonlóan mutatja. Megfigyelhető a K-Ny-i elnyúlás és az É-D irányú akadályoztatás. Feltűnően gyors terjeszkedést mutat azonban nyugaton Rácváros, Patacs és Magyarürög, valamint keleten Mecsekszabolcs. A nyugaton látható, Pécs méretét megközelítő településegység azonban a valóságban nem nőtt össze ilyen gyorsan. Ezek a magok ugyanis nem rendelkeztek akkora településfejlesztő gazdasági erővel, mint Pécs. A K-Ny-i fejlődési irány ebben az esetben is meghatározó marad a későbbi időszakokban is, sőt az előző esethez képest gyorsabb terjeszkedési ütemet diktál. A medence déli oldalán fekvő Nagyrápád, de még inkább Málom elszigetelten fejlődik a modell szerint. Ez az elszigeteltség a már tárgyalt társadalmi igények megjelenítésének hiánya mellett a kevésbé kedvező természeti adottságoknak is köszönhető.

9. ábra. Pécs természeti adottságokon nyugvó, többközpontú terjeszkedési modellje, 16 színfokozatú megjelenítéssel (a jelmagyarázatban a terjeszkedési „költségpontok” színikulcsai láthatók)



Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

A természeti adottságokon nyugvó terjeszkedési modell harmadik lefuttatásakor elsősorban a közeljövő fejlődési tendenciáira voltunk kíváncsiak. Ezért kiindulási központnak Pécs 1988-as katonai felmérési térképéről digitalizált beépített területét tettük meg. Azonban most már más megjelenítési beállításokat alkalmaztunk mint az előző két esetben. Egyrészt megnöveltük az izovonalak sűrűségét, másrészt egységes alapra helyeztük az izovonalak viszonyrendszerét. Az első lépésre azért volt szükség, mert elsősorban a közeljövő rövid távú változásait kívántuk részletesebben megvizsgálni. A másodikra pedig azért, mert az így kapott településterjeszkedési réteg a későbbi vizsgálatok eredményével is összehasonlíthatóvá vált. Az utóbbi tulajdonság kialakításához egy olyan állandó területet jelöltünk ki, aminek az átlagpontjaihoz tudjuk majd viszonyítani a városhatár menti pixelek költségértékeit. Ezt az állandó területet a város 1988-ban beépített részétől 1500 és 2000 m közötti távolságban lévő övezetben jelöltük ki. Ez elég közel van a városhoz, nagyszámú pixelt tartalmaz, de a közeljövőben várhatóan nem éri el Pécs a terjeszkedése során. A referenciaterület kialakításához kiszámoltuk az 1988-as beépített területtől kiindulva a vizsgált terület képelemeinek távolságát, majd meghatároztuk az egész övezet képelemeire eső átlagos költségpontokat.

A következőkben ennek függvényében hoztuk létre a településterjeszkedés várható sebességét és irányát mutató izovonalakat, illetve izoöveket. Öt terjeszkedést jelző övet hoztunk létre a költségterkép újraosztályozásával. Az első terjeszkedési övet a viszonyítási övezet átlagpontjainak 0 és 1%-a, a másodikat az 1 és 2%-a, a harmadikat a 2 és 3%-a, a negyediket a 3 és 4%-a, az ötödiket a 4 és 5%-a közötti értékek adták. Az így kapott, ún. „viszonylagos terjeszkedési költségpontok” által meghatározott övek egyenként elég keskenyek de összességében markánsan megmutatják a jelenlegi és a közeljövőben várható fejlődési irányokat. Ez a külső övezet átlagpontjaitól függő viszonyrendszer más tényezőkből (pl. társadalmi igények) kialakított terjeszkedési modellel is összevethetővé teszi a jelenleg tárgyaltat, ha egységesen alkalmazzuk a módszert.

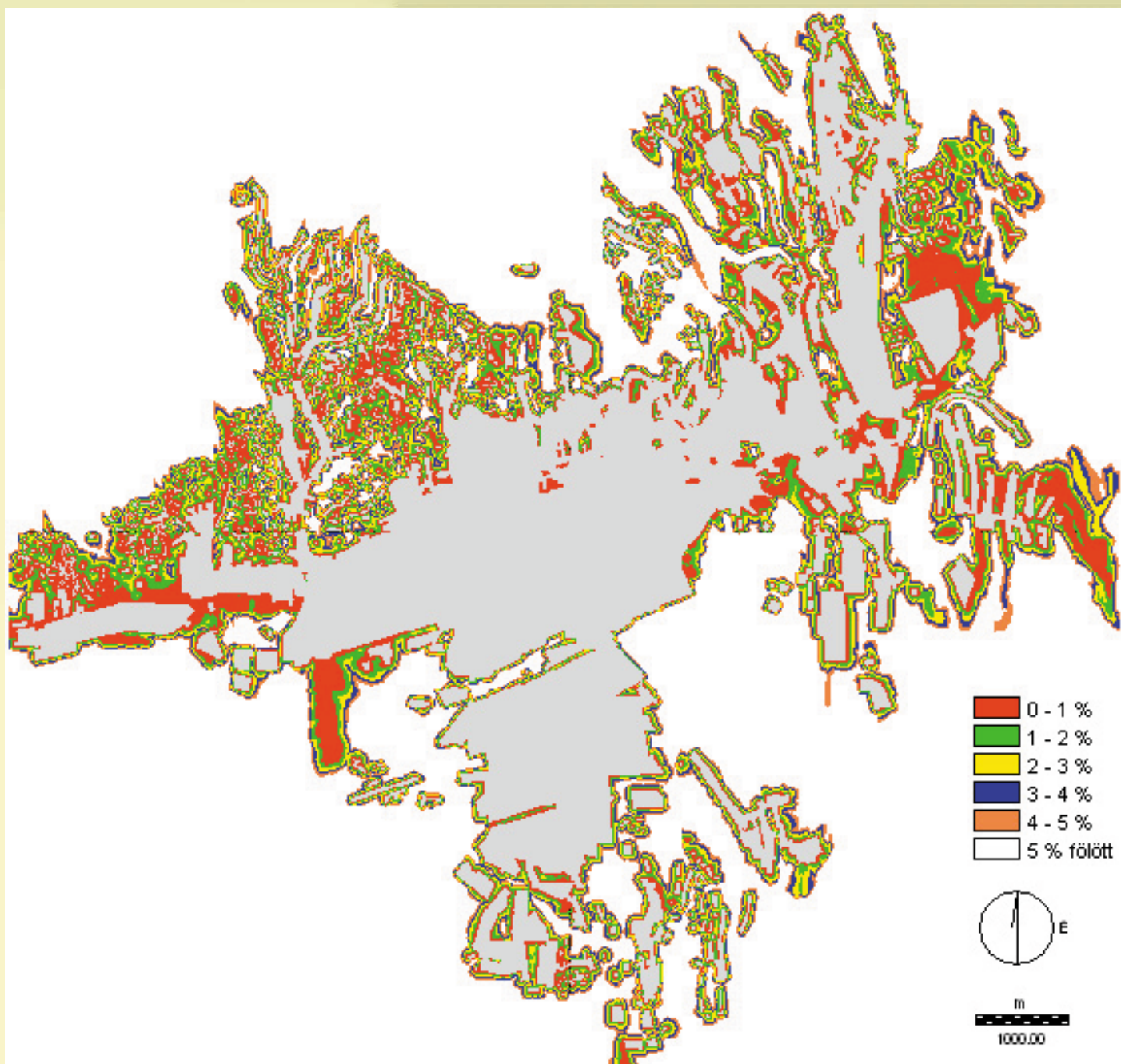
Az eredménytérképről, az izovonalak sűrűségéből leolvasható, hogy az átlag fölötti gyorsaságú alaprajzi terjeszkedést leginkább a K-i és a DK-i irányban támogatják a természeti adottságok (10. ábra). Ezt a megállapítást alátámasztják az utolsó katonai felvételezés óta eltelt 20 év építkezései is. Az újhegyi családi házas városrész beépítettsége folyamatosan nőtt, és ha a város közigazgatási határa nem akadályozta volna meg, akkor valószínűleg további utcák kerültek volna kijelölésre a városrész keleti felén. Gyárvárostól DK-re egyre több üzem települ az ott kialakított ipari parkba. A város egyik jövőbeni tartalékát jelentheti a Mecsekszabolcstól DK-re lévő hétvégi házas öv, amely szintén átlag feletti természetföldrajzi adottságokkal rendelkezik. Amennyiben ez utóbbi településrész kapcsolódni tud néhány, a társadalom, illetve a gazdaság számára fontos tényezőhöz (pl. 6-os főút közelsége), akkor középtávon frekventált családi házas településrész válhat belőle a modell szerint.

A modell szerint az ÉK-i részeken, Pécsbányán és Rigóderben várható a családi házas rész besűrűsödése. Rigóderben az utóbbi időben jelentős méretű lakóparkok épültek. Ez a folyamat felerősödhet, ha a külfejtés bányagödrt sikerül rekultiválni és abban park, tó, szórakoztató és oktatócentrum létesül.

Az ÉNy-i területeken az egykori szőlőhegy és az Ürögi-völgy nagyobb mérvű, de átlagos sebességgel zajló beépítettségét jósolja a modell. Ez a felmérés ideje óta szemmel láthatóan meg is valósult, sőt ennek aránya a társadalmi igények miatt nagyobb, mint amit a modell jósol. A Ny-i irányú, gyorsabb fejlődési tendenciát mutatják az újpatacsi sorházak és a Rácvárostól D-re felépített hipermarketek sora. A Kovácssteleptől D-re nyúló, kedvező területek beépítése eddig elmaradt, a vasútvonaltól D-re, annak gátló hatása miatt ma is csak hétvégi kertek találhatók.

Az utóbbi két évtizedben számos kereskedelmi nagyberuházás zajlott Pécsen (hipermarketek, plázák, műszaki nagyáruházak), melyek gyökeresen átalakították a város funkcionális képét (AUBERT A. – TÓCSÁNYI A. 2001). A kulturális nagyberuházások első képviselőjeként megépült az Expo Center, és az Európa Kulturális Fővárosa 2010 projekt keretében is számos jelentős létesítmény kialakítását tervezik (PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. – MÁNFAI GY. 2005). Ezek helyének kiválasztása során egyértelműen előnyben részesítették a kedvezőbb természeti adottságú területeket. Mégpedig azokat a medenceperemi, közel sík felszíneket, ahol a létesítmény kivitelezése kisebb építési költséggel is megvalósítható. A kisebb alapterületen, alacsonyabb

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata



10. ábra. Pécs természeti adottságokon nyugvó, 1988-as alaprajzközpontú terjeszkedési modellje (a jelmagyarázatban a „viszonylagos terjeszkedési költségpontok” színelcsai láthatók)

költségekkel megvalósítható családiházas és sorházas építkezésekkel ellentétben ezek a nagyberuházások a lehető legjobban alkalmazkodnak a terepviszonyokhoz. Érthető okokból elsősorban a város K-Ny-i tengelyében, a Pécsi-medence peremén, illetve a medencefenék magasabb részein épültek. Valószínűleg helyválasztásukban jelentős szerepet játszott a város „ütőerének” számító 6-os, és kisebb mértékben az 57-es és 58-as főutak közelsége is. Azonban ne feledjük, hogy az évszázados alapokra épített 6-os út nyomvonalát tágan értelmezve szintén a kedvező természeti adottságok szabták meg (GYENIZSE P. 2004)! Természetesen mindig léteznek kivételek, mint amilyenek a medence mélyebb területeire az elmúlt évszázadban telepített ipari üzemek. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy a nedvesebb területek lakótelepek létesítésére kevésbé alkalmasak, viszont a jó közlekedési viszonyok miatt ipari létesítmények számára vonzó telephelyek voltak.

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

A Pécsi-medence mélyen fekvő, hátrányos részeivel szemben a D-i peremen (Málom és Postavölgy) ismét némileg nagyobb terjeszkedést jósol a modell. És valóban, ezeken a területeken is megfigyelhető – az utóbbi időben gyorsuló módon – családi házak, lakóparkok, sorházak és bér lakásos tömbházak építése. Igaz, hogy ezen a területen is modellben jósoltnál nagyobb mértékben terjeszkedett a város, valószínűleg inkább a társadalmi igények nyomására, mint a természeti adottságokat kihasználva. Megjegyezzük, hogy a családi házas, sorházas lakókönyezet felé való elmozdulás nem csak Pécs közigazgatási határain belül, hanem a környező településeken, a szuburbanizációs zónában is egyre jelentősebben érvényesült az elmúlt két évtizedben (SZEBÉNYI A. 2006, 2007).

3. A vizsgálat eredményeinek Pécs különböző fejlesztési dokumentumaival való összevetése

Pécs Településszerkezeti Terve már az első lefektetett rendezési alapelvében kinyilatkoztatja, hogy fel kell tártani a helyi természeti erőforrásokat, és azok múltban betöltött és jövőbeni szerepét. Továbbá kiemeli, hogy olyan szabályozást kell kidolgozni, amely a környezetvédelmet a funkcionalitás elé helyezi. Az általunk kidolgozott modell úgy gondolom jól megmutatja azokat a területeket, ahol a vizsgált szempontok szerint legkevésbé sérülékeny a természeti szféra, és legalkalmasabb az építkezések szempontjából.

A város természeti adottságai széttagolt alaprajzot eredményeztek. Az erre visszavezethető közlekedési gondokat az É-D-i útkapcsolatok számának növelésével és több kelet-nyugati nyomvonal kiépítésével orvosolná Pécs Városfejlesztési Konceptiója. A város É-i, családi házas részén, a tagolt domborzat következtében keskeny, csak kis forgalommal boldoguló úthálózat alakult ki. Szélesebb gyűjtőutak alig vannak. A dűlőutak szélesítése pénz hiányában a közeljövőben nem várható. A K-Ny-i átmenő forgalom javítása céljából a Jakabhegyi út és a Curgótető dűlő kiépítése várható. A domborzati okok miatt a terület tömegközlekedése is hiányos és a jövőben jelentős javulás e téren sem várható a fejlesztési dokumentumok szerint. A kis népsűrűségű, hegyoldali területek vezetékes vízzel és csatornával való ellátottsága gyenge, de az utóbbi időben az ISPA program keretében végzett beruházásokkal sokat javult a helyzet. A Pécs MJV Hosszú- és Középtávú Stratégiája szerint a hegyvidéki területeken a közmű infrastruktúra kiépítése költséges, de a Mecseki vízbázis védelme miatt nem tűr halasztást. Ennek kiépülése számos környezetvédelmi előny mellett lehetővé teszi újabb építési engedélyek kiadását is, amire egyébként nagy társadalmi igény mutatkozik. A hegyoldalon összegyűlt csapadékvíz biztonságos elvezetése, a hordalékfogók kialakítása még nem valósult meg, ez számos problémát eredményez (RONCZYK L. – TRÓCSÁNYI A. 2006; RONCZYK L. – WILHELM Z. 2006), kiépítésük jövőbeni célként szerepel a tervekben.

A szénbányászat maradandó változásokat eredményezett Pécs természeti és épített környezetében. A legeleveníbb fennmaradó probléma a pécsbányai külszíni fejtés, amelyet minél gyorsabban zöldterületté és rekreációs tájjá kell alakítani a tervek szerint. Ez jelentősen növelné a környező lakóterületek értékét (BERKI M. – CSAPÓ J. 2006a, 2006b; CSAPÓ J. – TRÓCSÁNYI A. 2006).

Az ipari-gazdasági területek fejlesztési területeként a Településszerkezeti Terv elsősorban Gyárvárost és Basamalom területét, valamint az Erőmű környékét, esetleg a Pécsi-víz közeli Ny-i részeket jelöli meg. Az említett helyek közepes természeti adottságokkal bírnak, ahol a legnagyobb problémát a magas talajvíz jelenti (bár ennek negatív hatásai a mai építési technológiákkal többnyire kiküszöbölhetők). A medencében már meglévő, vagy a jövőben megvalósításra kerülő beruházások azonban veszélyeztetik a Pécsi-medence mélységi vizeinek tisztaságát, amit csak szigorú szabályozással lehet megelőzni (SZABÓ-KOVÁCS B. – CSAPÓ J. 2006). A vízbázisok és felszíni vizek védelme c. programhoz kapcsolódva ezek a területek védelemre szorulnak, mivel közvetlen kapcsolatba állnak a torkogói vízkivételi területtel (RONCZYK L. – KOVÁCS A. 2005). Érdemes megemlíteni azt a tényt is, hogy a kislejtésű területeken nem említene a fejlesztési dokumentumok a természeti adottságokra visszavezethető problémákat.

4. Összegzés

A dolgozatban térinformatikai módszerekkel vizsgáltuk meg és számszerűsítettük, hogy milyen természeti viszonyok között terjeszkedett Pécs az elmúlt két évszázadban. A lejtőkitettség, -meredekségi és vízrajzi adottságok felhasználásával minősítettük a város területét településterjeszkedési szempontból. A három természeti tényező összegzéséből kapott térinformatikai rétegen terjeszkedési modelleket futtattunk, melyek néhány kivételtől eltekintve meglepően jó egyezést mutatnak a korábbi és a közelmúltban megfigyelhető településterjeszkedési irányokkal. Megállapítható, hogy a vizsgált természeti adottságok egyszerű modellekkel is bizonyíthatóan, egyértelműen befolyásolták Pécs alaprajzi fejlődését. A valóságtól megfigyelhető eltérések pedig elsősorban a modellbe be nem épített társadalmi-gazdasági igényeknek tudhatók be. Amennyiben a város a jövőben a természeti adottságokhoz maximálisan alkalmazkodva kíván fejlődni, akkor meg kell tartania a medenceperemi, hegylábi területeken évszázadok óta jellemző K-Ny irányú terjeszkedését. Ezen következtetést támasztják alá a már megvalósult és a közeljövőben tervezett ipari, kereskedelmi és kulturális beruházások, amelyek helyszínül többnyire a modellben legmagasabb pontértékkel jellemzett területeket választották. Végül megállapítható, hogy a modellből levonható következtetések jó egyezést mutatnak a különböző pécsi fejlesztési dokumentumok célkitűzéseivel, szabályozásaival.

Felhasznált irodalom

- AUBERT A. – TRÓCSÁNYI A. 2001. A rendszerváltást követő kiskereskedelmi forradalom hatása Pécs város településszerkezetére. In: Rakonczi J. (szerk.): Földrajzi Kutatások 2001. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged, pp. 197-204.
- BERKI M. – CSAPÓ J. 2006a: A pécs-mecseki rekultivációs területek turisztikai hasznosításának lehetőségei. In: II. Magyar Tájökológia Konferencia, Debrecen. Megjelenés alatt, közlésre elfogadva.
- BERKI M. – CSAPÓ J. 2006b: Comparative Analysis of Competitiveness in the Major Cultural Cities of Hungary. In: AUBERT A. – TÓTH J. (Hrsg.): Stadt und Region Pécs, Beiträge zur angewandten Stadt- und Wirtschaftsgeographie, Universität Bayreuth, Bayreuth, pp. 49-65.
- CSAPÓ J. – TRÓCSÁNYI A. 2006: Sustainability and Tourism in Pécs. In: Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung. Contributions to the topic INTERREG IIIC Project „Ökoprot International”. Graz, 2006 pp. 143-150.
- GYENIZSE P. 2004: A természeti adottságok hatása az utak futásirányára - térinformatikai vizsgálatok egy dél-dunántúli mintaterületen. In: BARTON G. – DORMÁNY G. (szerk.): A magyar földrajz kurrens eredményei, A II. Magyar Földrajzi Konferencia CD kötete, SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged
- KÖSZEGFALVI GY. – PAP N. 2007: Az infrastruktúra fejlesztésének néhány kérdése. In: PAP N. (szerk.): A területfejlesztés földrajzi alapjai Magyarországon. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 155-164.
- LÁSZLÓ M. – PAP N. 2007: Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe. Lomart K., Pécs, 161. p.
- LOVÁSZ GY. 1965: A reliefenergia új ábrázolása. Földr. Ért. 1. füzet, pp. 131-145.
- LOVÁSZ GY. 1977: A településsűrűség ábrázolása. Geodézia és kartográfia, 6. szám, pp. 436-440.
- LOVÁSZ GY. 1985: A lejtőkitettség térképezése. Földr. Ért. 3. füzet, pp. 179-194.
- LOVÁSZ GY. 1989: A domborzat okozta napfényvesztés térképezése. Földr. Ért. 1-2. füzet, pp. 55-68.

Pécs alaprajzi fejlődését befolyásoló természetföldrajzi adottságok térinformatikai vizsgálata

- LOVÁSZ GY. 1982: A természeti környezet szerepe a városépítésben. Településfejlesztés, 3-4. füzet, pp. 17-26.
- LÓCZY D. 2002: Tájértékelés, földértékelés. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 307 p.
- MAROSI S. – SZILÁRD J. 1974: Domborzati hatások a gazdálkodásra és településekre. Földr. Közl., XXII. évf., 3. füzet, pp. 185-196.
- PAP N. – ÁCS M. – SONKOLY B. 2004: A területi tervezés gyakorlati kérdései. PTE IGYFK, Szekszárd, 201 p.
- PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. – MÁNFALAI GY. 2005: Európa kulturális fővárosa a Mecsekalján. A földgömb, XXIII. évfolyam. 8. sz. pp. 52-60.
- RONCZYK L. – KOVÁCS A. 2005: The role of flood plains in the sustainable water supply of Pécs. Geographical Review Vol. CXXIX. (LIII.) pp. 61-66.
- RONCZYK L. – TRÓCSÁNYI A. 2006: Some changes in urban environment in Pécs. In: RONCZYK L. – TÓTH J. – WILHELM Z. (ed.): Sustainable Triangle, University of Pécs, Institute of Geography, Pécs, pp. 174-182.
- RONCZYK L. – WILHELM Z. 2006a: Beneficial Use of the Stormwater in Pécs. In: Grazer Cchriften der Geographie und Raumforschung, Band 40/2006, pp. 135-144.
- SZABÓ-KOVÁCS B. – CSAPÓ J. 2006: Environmental friendly company management and its application in Pécs. In: RONCZYK L. – TÓTH J. – WILHELM Z. (ed.): Sustainable Triangle, University of Pécs, Institute of Geography, Pécs, pp. 200-214.
- SZEBÉNYI A. 2006: Szuburbanizáció a pécsi agglomerációban. In: PAP N. (szerk.): Balatontól az Adriáig. Lomart Kiadó, Pécs. pp. 253-265.
- SZEBÉNYI A. 2007: A pécsi térség társadalmi-gazdasági vizsgálata, különös tekintettel a szuburbanizációra. Területi Statisztika 10. évf. 5. szám 2007 pp. 477-493.
- TÓTH J. 1981: A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földr. Ért., XXX. évf., 2-3. füzet, pp. 267-291.

Források

- Pécs Egységes Településrendezési Terve** (Településszerkezeti Terv, Szabályozási Terv és Helyi Építési Szabályzat) - Pécs Megyei Jogú Város Közgyűlése, 2007. december)
- Pécs Megyei Jogú Város hosszú- és középtávú stratégiája - készítette: Eco-Cortex Tanácsadó Iroda, 2007. október. (vezetői összefoglaló; helyzetelemzés; a városrészekre vonatkozó helyzetelemzés; stratégia)
- Városfejlesztési Konceptió** (Pécs Egységes Településrendezési Terve) - készült Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából, készítette: VÁTI Kht. - ARTLIB Bt, 2002. szeptember.

GINZER MÓNIKA

**Aubert Antal (szerk): A térségi turizmuskutatás és tervezés módszerei és eredményei - Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2007, 391 p.
- rövid tartalomismertetés**

A turizmus komplexitásából adódóan olyan tudományterület, amelyet többféle oldalról kell megvizsgálni - ez a felismerés az alapja az Aubert Antal által szerkesztett új kötetnek. Ennek megfelelően a turizmuskutatás magába foglalja a turisztikai desztinációk, régiók, kistérségek, települések vizsgálatát, imázskutatást, turizmustervezést, és az erre épülő turizmusfejlesztést, az utazási szokások feltérképezését, turisztikai elégedettség vizsgálatát és még számos további tényezőt is.

A Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete Turizmus Tanszékének alapítója és vezetője ezt a szerteágazó turizmuskutatást próbálta meg egyetlen mederbe terelni, bemutatva a tudományterület elméleti hátterét és módszertani alapjait, valamint – elsősorban esettanulmányok alapján – a turizmustervezés folyamatát.

A könyvön első áttekintésre is látszik, hogy jelentős tudományos munka eredményét tarthatja kezében az olvasó. Olyan mű született, amely a szakmai igényesség mellett a gyakorlati használhatóság szempontjait is szem előtt tartotta. Ennek megfelelően a szerkesztő ügyelt a szöveg részletes, sok alfejezetre bomló, az egyes témakörök áttekintését megkönnyítő tagolására.

Az első fejezet a geográfia, a turizmus, a terület- és vidékfejlesztés kölcsönhatását vizsgálja, valamint a turizmus területi aspektusát tanulmányozza. A turizmus földrajztudományon belül elfoglalt helyét nemzetközi kutatástörténeten keresztül vezeti le a szerző. A terület- és a vidékfejlesztés kapcsolatával foglalkozó rész fő kérdése az, hogy a regionális folyamatokban milyen lehetőséget adhat a turizmus a térségeknek.

A második nagy fejezet a turizmusirányítás egyik eszközének, a turizmustervezésnek az elméleti és módszertani alapjait tartalmazza. Újra visszatér a területfejlesztési kapcsolódás problémája, de immár gyakorlatiasabb megközelítésekben. Végül a harmadik fejezetben az esettanulmányok segítik a gyakorlati aspektusok jobb megértését, amelyekben többek között az idegenforgalmi helyzetértékelés elveiről és módszereiről olvashatunk, valamint arról, hogy a turizmusfejlesztés folyamatai milyen térbeni szinteken miképpen játszódnak le.

A keménytáblás könyv szerkesztése, tipográfiai és nyomdai kivitele dicséretre méltó. Külön értéke, hogy a képi illusztrációk színes kivitelben jelennek meg, és e tekintetben tényleg nem fukarkodtak a szerzők: a szöveget számos igényesen szerkesztett ábra, táblázat, térkép, diagram segíti. Ahogy egy ilyen formátumú munkától elvárható, a könyv végén ábra- és táblázatjegyzék segíti az olvasót a tájékozódásban. A mellékletekben található jogszabálygyűjtemény tovább erősíti a mű kézikönyv-jellegét, és hasznos tájékoztató pontot ad az olvasóknak. Modern elem a szerzőkről szóló fényképes bemutatás, ami már csak azért is praktikus, mert a szakmában már nevet szerzett kutatók mellett olyan fiatalok is közreműködtek a kötet elkészítésében, akiknek a neve még csak most válik majd ismertté a tudományos életben, valamint olyan gyakorlati szakemberek is, akiknek ismertsége inkább csak a szűkebb szakterületre korlátozódik. Utóbbiak közreműködése a gyakorlati tapasztalatok integrálása miatt igen értékesnek tekinthető.

Összességében elmondható, hogy a kötet hiánypótló jellegű, a turizmust alapvetően földrajzi és területfejlesztési összefüggésrendszerben vizsgáló kézikönyv, amely nem hiányozhat a tématerületen tanulók és a turisztikai szakemberek polcáról.

Hírek rólunk

Beszámoló „A baranyai államhatár a XX. században” című nemzetközi konferenciáról

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a PTE Földrajzi Intézete valamint a Magyar Földrajzi Társaság Biztonságföldrajzi és Geopolitikai Szakosztálya rendezésében került sor 2008. február 15-én „A baranyai államhatár a XX. században” című nemzetközi konferencia megtartására.

A külföldi és hazai egyetemi kutatók, katonatiszt előadók - a legfrissebb vizsgálatokat is felhasználva - különös hangsúlyt fektettek az 1950-es években a titói Jugoszláviával szemben kiépített erődítésrendszer bemutatására. Akét állam határán egykor 630 km hosszan húzódó, és mintegy 6-7 milliárd forintot felemésztő védelmi rendszer bemutatása mellett az érdeklődők többek között hasznos információkat szerezhettek az 1950-es évek magyar-jugoszláv kapcsolatairól, a baranyai hadszíntérkutatásról, a térség nemzetiségi szerkezetének változásairól és természetföldrajzáról is. A konferencia egyik különlegessége volt, hogy nem szokványos módon az elméletet összekötötte a gyakorlattal, mivel a szekciókban elhangzott előadásokat a baranyai feltárt szakaszon terepbejárás követte.

A feltárást végzők nem titkolt célja, hogy az erődítésrendszer baranyai és zalai szakaszát összekötve bejárható turistaútvonalat hozzanak létre, amelynek segítségével hozzájárulhatnak a térség településeinek ismertebbé válásához és idegenforgalmának fellendítéséhez.

Kitanics Máté

PhD hallgató, PTE TTK

Földtudományok Doktori Iskola

Legújabb kiadványaink

A demográfia alapjai (RUDL JÓZSEF) PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs 2007. 122 p.

Európán kívüli gazdasági centrumok (RUDL JÓZSEF) PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs 2007. 240 p.

Térinformatika és alkalmazása (Szerkesztette: NAGYVÁRADI LÁSZLÓ – VARGA GÁBOR) PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs 2007. 102 p.

V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia - A nagy terek politikai földrajza (Szerkesztette: REMÉNYI PÉTER - SZEBÉNYI ANITA) PTE TTK Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs 2008. 518 p.

L'Ungheria ed il Mediterraneo (NORBERT PAP) **Imedias**, Pécs 2008. 206 p.

Szerzőink

Máté Andrea, PhD

Geográfus, a PTE IGYFK Gazdaságtani és Turizmus Intézeti Tanszék tanársegéde. Doktori értekezését a „Pannon borrhíó” agrárföldrajzi és borturisztikai értékelése témájában készítette el.

andrea@igyfk.pte.hu

Szabó-Kovács Bernadett, PhD

Geográfus, a PTE TTK Földrajzi Intézet [Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének](#) adjunktusa, elsősorban a környezetvédelem, a környezetfejlesztés és a területfejlesztés kérdéseivel foglalkozik.

detty@gamma.ttk.pte.hu

Nagyvárad László, PhD

Geográfus, PTE TTK Földrajzi Intézet [Térképészeti és Geoinformatikai Tanszékének](#) tanszékvezető egyetemi docense. Kutatási témái között a legfontosabbak a térinformatikai módszerek természet- és társadalomföldrajzi alkalmazásaihoz kapcsolódnak

nagyvarl@gamma.ttk.pte.hu

Gyenizse Péter, PhD

Geográfus, PTE TTK Földrajzi Intézet [Térképészeti és Geoinformatikai Tanszékének](#) egyetemi docense. Kutatásainak visszatérő témája a természeti viszonyok és a települések fejlődésének kapcsolatrendszere.

gyenizse@gamma.ttk.pte.hu

Elekes Tibor, PhD

Geográfus, a [Miskolci Egyetem MFK Földrajzi Intézetének](#) egyetemi docense. Kutatási területe a természetföldrajzi tényezők hatása a településhálózat fejlődésére.

ecoeti@uni-miskolc.hu

Pirkhoffer Ervin, PhD

Geográfus, a PTE TTK [Környezettudományi Intézet Talajtani és Klimatológiai Tanszékének](#) adjunktusa. Kutatásai elsősorban a geomorfológiai és hidrológiai folyamatok geoinformatikai modellezésével kapcsolatosak.

pirkhoff@gamma.ttk.pte.hu

Ginzer Mónika, MSc

geográfus, a [Földtudományok Doktori Iskola](#) ösztöndíjas hallgatója. Kutatásainak témája a német nemzetiség szerepe Baranya megye falusi turizmusában.

momesz@gamma.ttk.pte.hu